

Ap. õigeusu teaduse kirjavara.

V. A. Martinson.

Professor ülempreester.

Nr. 5.

Bulgakov, S. N.

Professor ülempreester.

Vatikani dogmast

Toimetanud

V. Martinson.

T a r t u

1938

Prof. ülempr. I. Bulgakov'i

A. Teosed :

- Отъ марксизма къ идеализму. Сборникъ статей 1903.
Два града. Обь общественномъ идеалѣ. Сборникъ статей. Два тома Москва. 1907.
Философія хозяйства. Т. I: Миръ какъ хозяйство. Москва 1910.
Jaapani tõlge. Tokio. 1929. Lk. 471.
Свѣтъ Невечерній. Созерцанія и умозрѣнія. Москва. 1917.
Тихія Думы. Сборникъ статей. М. 1918.
Свв. Петръ и Иоаннъ, два первоапостола. Paris. 1926. YMCA-Press. Lk. 91.
Кушина Неопалимая. (О почитаніи Богоматери). Paris. 1927. YMCA-Press Lk. 290.
Другъ Жениха (О почитаніе Предтечи). Paris. 1928. Autori väljaanne. Lk. 276.
Лѣствица Іаковля. (Обь Ангелахъ). Paris. 1929. Autori väljaanne. Lk. 229.
О чудесахъ евангельскихъ. Paris. 1932. YMCA-Press. Lk. 115.
Икона и иконопочитаніе. Paris. 1931. YMCA-Press. Lk. 166.
Агнецъ Божій (О Богочеловѣчествѣ, ч. I). Paris. 1933. YMCA-Press. Lk. 473.
Утѣшитель (О Богочеловѣчествѣ, ч. II). Paris. 1936. YMCA-Press. Lk. 447.
Марксъ, какъ религиозный типъ. Paris. 1929. YMCA-Press.
Die Tragödie der Philosophie. Darmstadt. 1928. Leuchter Verlag.
L'Orthodoxie. Paris. 1933. Felix Alcan. Lk. 276. On tõlgitud rumee-
nia ja inglise keelde.
The Orthodox Church. London. 1935. Centenary Press.

B. Suuremad artiklid :

- Очерки ученія о Церкви. Журналъ „Путь“ № № 1, 2, 4, 15, 16.
Парижъ. 1925—1929.
Главы о Троичности. „Православная Мысль“. Т. Т. I и II. Парижъ.
Складъ YMCA Press. Парижъ.
Евхаристическій догматъ. „Путь“ Nr. 20 ja 21. Paris.
Ипостась и ипостасность. Сборникъ им. П. Б. Струве. „Слово“. Berlin, 19.
О царствѣ Божиємъ. „Путь“ Nr. 11.
Иуда Искариотъ — Апостоль Предатель. „Путь“. Nr. 26 ja 27.
На путяхъ догмы. „Путь“. Nr. 37.
Іерархія и Таинства. „Путь“. Nr. 49.
Христіанство предъ современной соціальной дѣйствительностью. „Путь“
Nr. 32.
Благодатные завѣты преп. Сергія русскому богословствованію. „Путь“
Nr. 5.
The Problem of the Church in Modern Russian Theology. („Theology“,
Nr. 133, 4, London. 1931).
Social Teaching in Modern Orthodox Theology. Evanston, Ill. U. S. A. 1934.
Die Kosmodizee. „Oestliches Christentum“, II. München, 1925.
Le Ciel sur la terre. „Ostkirche“. Sonderheft der Una Sancta. Stuttgart.
One Holy, Catholic and Apostolic Church. „The Christian East“ Nr. 3.
London. 1930. (On olemas ka eesti keeles. Tartu 1935).

Ap. õigeusu teaduse kirjavara.

V. A. Martinson.

Professor ülempreester.

Nr. 5.

Bulgakov, S. N.

Professor ülempreester.

Vatikani dogmast

Toimetanud

V. Martinson.

T a r t u

1938

V. Martinson'i kirjastus.

2

124182

Eessõna.

Käesolev kirjutis ilmus ajakirjas „Putj“ 1929. a. ¹⁾ ja ta kuulub rahvusvaheliselt tuntud õpetlasele, usuteadlasele ülempreester professor S. Bulgakov'ile, Lausanne'i, Stokholmi, Oxfordi ja Edinburgh'i maailmakonverentside tegevliikmele. Joonealuses märkuses autor tähendab, et see kirjutis on väljavõte ühest tema suuremast tööst, mis on kirjutatud mõni aasta tagasi. Kirjutise trükkis avaldamise välistõukeks on autoril olnud mõned agressiivsed väljaastumised rooma-katoliiklaste poolt, kuna sisemiseks motiiviks aga on olnud soov esitada küsimus, mis kõige enam lahutab Ida- ja Õhtumaad, eelarvamusteta usuteaduslikuks arutluseks, kusjuures see pole tingitud vaenulikkusest, vaid, vastupidi, siirast vastastikuse arusaamise ja lähene-mise soovist. Pole teisi soove toimetajalgi. Et see kirju-tis aga on huvitav meiegi oludes, siis toome ta eestikeelses tõlkes, kuigi lühendatud kujul.

Ülempreester prof. **V. Martinson.**

Tartu.

1938, III 6.

Õigeusu pühapäev.

1) Vt. Очерки учения о церкви. IV. О ватиканскомъ догматъ. Путь. Издание религиозно-философской академіи. Парижъ. 1929. Nr. 15 ja 16.

Vatikani dogmast.

Õpetus paavsti võimust kujunes katoliku kirikus sa-
jandite jooksul võitluses piiskopliku süsteemiga. Selles
väljendus õhtumaa kristluse religioosne voluntarism, mis
näeb kirikus kõigepealt võimu organisatsiooni. Siiski kuni
1870. a. papism jäi ainult faktiks, tõsi küll, vägevaks ning
määravaks, kuid ta polnud siiski veel dogma, milleks ta sai
peale Vatikani Kirikukogu 1870. a. Viimane on piir kato-
litsismi ajaloos, lõppesmärk, mida taotleti, arendades pa-
pismi süsteemi. Eelnevas kirikuajaloos oli küll loendama-
tuid tunnistusi, mis kinnitavad paavstlikku absolutismi,
kuid sama palju oli ka otseselt või kaudselt vaieldud pa-
pismi vastu. See võitlus ilmnes katoliiklikus kirjanduses
ka 1870. a. eel ja isegi Vatikani Kirikukogus endas, kus
täiesti otsustavalt lükati tagasi paljude mõjuvaimate ning
õpetatuimate isade poolt kirikukogule arutamiseks esita-
tud paavsti võimu „skeem“. Ja alles peale seda kirikukogu
papism lakkas olemast ainult faktina, vaid sai dogmaks,
— küsimus oli lõplikult otsustatud. Roma locuta est —
kogu maailma ees, avalikkuse valguses.

Vatikani Kirikukogu ettevalmistus ja käik on selgita-
tud nii osavõtjate tunnistustega kui ka dokumentidega
täielikult. Sel sündmusel on suurim tähtsus katolitsismile.
Temas ilmnes katoliku maailma distsipliini ja organisat-
siooni suur jõud kui ka tema suur nõrkus, vaimline ahel-
datus.

Seejuures mõned protesteerivad teoloogid, katolitsismi aususe kehastajad, jäid eesotsas auväärt Döllinger'iga ²⁾ väljapoole katoliku kirikut nn. „vanakatoliiklasina“. Nagu on näidatud täiesti ümberlökkamatult Friedrich'i ³⁾, Schulte ⁴⁾, Friedberg'i ⁵⁾ ajaloolisis uurimuisis, Vatikani Kirikukogu oli samal määral kirikukogu, nagu paljud praegused saadikutekogud Venemaal on rahva vaba tahte väljendajad. Kirikukogud harilikult koosnevad ju piiskopest, kes on seal oma piiskopkonna esindajatena, — kirikukogu on olemas ainult siis, kui on — s o b o r o v a n i j e, piiskop-

2) Ignaz von Döllinger (1799—1890), kuulus saksa teoloog ja kirikuloolane, vanakatoliikluse alustaja ja juht. (Toim.).

3) Dr. Johannes Friedrich (1836—1919), kirikuloo professor (Toim.). Tagebuch während des Vatikanischen Konzils geführt. Nördlingen. C. H. Beck. 1871. Zweite, vermehrte Auflage 1873. Temagi — Documenta ad illustrandum Concilium Vaticanum anni 1870. 2 Abteilungen. Nördlingen. C. H. Beck. 1871. jt.

4) Johan Friedrich von Schulte (1827—1914), professor, suur kirikuõiguse tundja (Toim.). Die Stellung der Konzilien, Päpste und Bischöfe vom historischen und kanonistischen Standpunkte und die päpstlichen Konstitutionen vom 18. Juli 1870. Mit den Quellenbelegen. Prag. Tempsky. 1871. Temagi — Der Altkatholizismus. Geschichte seiner Entwicklung, inneren Gestaltung und rechtlichen Stellung in Deutschland. Aus den Akten und anderern authentischen Quellen dargestellt. Gießen. Emil Roth. 1887. Temagi — Die Macht der römischen Päpste über Fürsten, Länder, Völker und Individuen nach ihren Lehren und Handlungen, zur Würdigung ihrer Unfehlbarkeit beleuchtet und den entgegengesetzten Lehren der Päpste und Konzilien der ersten acht Jahrhunderte gegenübergestellt. Zweite, vermehrte Auflage. Parg. Tempsky. 1871. Dritte, umgearbeitete Auflage, Gießen. Emil Roth. 1887.

5) Emil Friedberg (1837—1910), kirikuõiguse õpetaja (Toim.). Sammlung der Aktenstücke zum ersten Vatikanischen Konzil, mit einem Grundriß zur Geschichte desselben. Tübingen. Laupp. 1872. Vatikani Kirikukogu protokollid on praegu avaldatud Mansi tuntud kogus.

pide kokkutulek vennalikus vabaduse vaimus. Aga milline *soborovanije* oli siis võimalik, kui isegi kirikukogu käsitusaine jäi saladuseks: kirikukogu kutsuti kokku teadmata milleks, ja tema peaine, mis muide, juba küllalt selgesti oli märgatav jesuiitide juhtivas parteis, selgus alles kirikukogus endas. Kirikukogu kokkukutse oli märgitud juba allokutsioonis 26. VI 1867. a. ja ometi nende 2½ aasta jooksul kuni kirikukoguni ei seatud üles ainustki olulisemat arutlusele tulevat küsimust peale mõningate kõrvaliste. Teoloogide komisjon kardinali eesis-tumisel, kes valmistas materjale, ei teatanud oma töö tule-musi piiskopkonnale. Nii olid juba ta esimesed sammud varjatud saladusse. Kui kirikukogu liikmed sõitsid kokku, ootas neid juba valmis ettekirjutis, antud paavstilt, kus-juures tema poolt olid määratud ka kõik ametiisikud. Mit-mest ettenähtud komisjonist oli paavsti poolt määratud ka projektide peakomisjon, kellest mööda minnes midagi ei võinud tulla arutusele kirikukogus. Kaks teist komisjoni olid valitud lihthälteenamusega, mis samuti kindlasti kuu-lus paavsti parteile kirikukogu koosseisu tõttu, kuid ka kõi-gisse neisse komisjonesse kuulus ainult umbes 100 kiriku-kogu liiget (s. t. $\frac{1}{6}$ — $\frac{1}{7}$)⁶). Ülejäänud liikmed pidid aga olema tegevuseta, kusjuures neile ei lubatud kokku tulla isegi era-nõupidamisteks. Nad pidid piinlema üldiste koos-olekute ootusel, millede aeg oli täiesti kindlaks määramata. Paavst muutis kirikukogu koosviibimise ajal ettekirjutise veelgi valjemaks. Ühised istungid peeti sellise akustikaga saalis, et suuremale hulgale liikmeist kõned polnud üldse kuuldavad, kusjuures juhatajal oli võim määrata kõnede korda ja katkestada vaidlusi. Kirikukogu liikmeile anti kätte kindlad kavad komisjonest, kuid neil polnud käepä-

6) Kirikukogu liikmete üldarv kõikus 764—601 vahel.

rast raamatuid (Vatikani raamatukogu oli suletud kirikukogu liikmeile) ja neile jäi ainult väga vähe aega (mõni päev) istungeil arutusele tulevate küsimuste ettevalmistuseks. Kõnelemata keelepeksu ja spioneerimise atmosfäärist, mille üle kaebavad mitmed kirikukogu liikmed, on selge, et sellise üldise olukorra juures on raske kõnelda kirikukogust. Meil on küllalt võimalusi lugeda avaldatud kirju ja materjale, et näha, millises masenduses ja isegi hirmus viibisid kirikukogu liikmed ⁷).

Ometi võib küsida, kuidas siis kõik kokkutulnud piiskopid võisid anda oma nõusoleku sellele, mis oli paljudele nende hulgast nende äratundmise vastu, kui neid nende tahteavaldamise eest ei ähvardanud enamlaste julmus, häbi-post ega surmanuhtlus, vaid kõige enam — rikutud karjäär? Asi seletub kõigepealt sellega, et kirikukogu koosseis oli juba varemalt välja valitud, kusjuures oli kindlustatud paavstile sõnakuulelik enamus. See oli saavutatud nii, et peale reaalsete piiskoppide, kes esindasid oma piiskopkonda, kirikukogu koosseisu oli toodud küllalt suur hulk titulaarpiiskoppe, kes ei esindanud mingeid piiskopkondi ja kes olid tõepoolest lihtsalt paavsti konsistooriumide sõnakuulelikud ametnikud; lisaks sellele kuulus kirikukogu koosseisu isegi mitte-piiskoppe, — kardinale, ordukindraleid ⁸). Edasi, tegelikkude piiskoppide hulgas oli suur enamik Itaalia omi (Euroopa piiskoppide üldarvust 541 Itaaliale oli antud 276, Austria-Ungari 48, Prantsusmaa 84, Saksamaa 19 vastu). Selge, mida tähendas see

7) Vt. kirikukogu ühe liikme märkmed: *La liberté du concile et l'infaillibilité* (Friedrich. Documenta. I, 129—186.

8) Vt. nimekiri Friedberg'i juures, 1. c. 376. Kirikukogu koosseis: 4 kardinalpiiskoppi, 37 kardinalpreestrit (neist 20 olid tegelikult diöteespiiskopi seisundis), 7 kardinaldiakonit, 10 patriarhi (muidugi nominaalset — *in partibus infidelium* — uskmatute ala-

Itaalia piiskoppide ülekaal, kes allusid vahenditult paavstile kui oma patriarhile ja olid täiesti läbi imbunud Rooma direktiividega. Kui kokku arvutada kõik mittepiiskopkondlikud kirikukogu elemendid ühes mitteproportsionaalselt esindatud Itaalia piiskoplusega, saab kokku valitud enamiku, millega võib alati ükskõik millises kogus saada enamuse. Nii ka sündis. Kui algas otsustav hääletamine, siis ilmnis, et Vatikani dogma vastu 13. juulil 1870. a. hääletas 88 (non placet) ja 62 tingimusi (placet juxta modum), kusjuures neist 88-st 84 olid tegelikud piiskopkonna piiskopid, ja 62-st neid oli 41, tähendab kokku 125 tegelikku piiskoppi, kes esindasid selliseid mõjukaid katoliku maid nagu Austria-Ungari, Prantsus- ja Saksamaa. Lõplikul hääletamisel peale opositsiooni — piiskoppide ärasõitu (millest allpool) jäi 535 häält, neist 533 hääletasid poolt, 2 vastu. Selles arvus oli kirikukogus esindatud Saksamaa piiskoppe ainult 4—24-st, Austria-Ungari omi ainult 9—60-st, Itaalia omi 148—264-st, Prantsusmaa omi 44—86-st jne. Selle vastu hääletamisest võtsid osa 22 kardinali ilma diötseesita, kellel polnud tegelikku piiskopkonda, 3 ladina patriarhi in partibus, 4 abti nullius diocesoos, 23 ordukindralit, 13 abbates generales, 88 episcopi in partibus infidelium, kelledest 30 ilma piiskopkonnata ja koguduseta⁹⁾. Nii kõnelevad arvud.

Vastupidiselt piiskoppidele ja mantlites paavsti ametnikkudele ei võimaldatud kirikukogust osa võtta teoloogia teaduse esindajaile, kelledele annab niipalju kohti Triendi

del), 7 priimast (samuti), 121 ülempiiskoppi (neist 108 diötseesidega, 13 ilma diötseesita), 487 piiskoppi (nende hulgas 399 diötseespiiskoppi ja 49 apostlikku vikaari, 38 titulaarpiiskoppi, seega 448 tegelikku piiskoppi), 6 nullius abti, 15 abti, 25 ordukindralit. Seega 586 õigusepärasest liiget ja 133, kellel polnud alust.

⁹⁾ S c h u l t e. Der Altkatholizismus. 294—5.

Kirikukogu (arvesse võtmata üksikuid teolooge, kes olid kaasa võetud konsultantidena, — nagu prof. Friedrich, kes oli sõitnud kaasa peapiiskopp Hohenlohe'ga). Üldse oli kõrvaldatud igasugune ilmlikkude osavõtt, otsene või kaudne, kas või ainult nõuandva häälega, kas või ainult komisjones. Oli vaja sõnakuulelikku koosseisu, mis oleks olnud peale ühise kirikliku distsipliini seotud ka otsese sõltuvusega kanoonilise alluvuse korras.

Mis puutub asjaajamise endasse kirikukogus, siis on juba öeldud, et kirikukogu kokkukutsumise bulla ei rääkinud midagi tegelikult arutamisele tulevast asjast ja 1869. a. detsembris antud „skeem“ ei lubanud ka seda veel aimata. Oli tarvis sellise näivuse lavastust, et uus dogma, mille pärast ju kirikukogu kokku kutsuti, nagu näitas tema edaspidine käik, ilmub häälena altpoolt, kogudusest. Siiski juba ainult kartus, et tuleb otsustamisele dogma paavsti eksimatusest, kutsus välja suurima ärevuse ja protestid katoliiklikkudes ringides, alates 1867. a., kuid realselt seda hädaohtu siiski ei arvestatud. „Schema constitutionis dogmaticae de Ecclesia's“, esitatud kirikukogule paavsti otsesel loal, IX ptk. de Ecclesiae infallibilitate, mis käsitleb õpetust kiriku eksimatusest, ei mainigi paavsti¹⁰⁾. XI ptk. de romani pontificis primatu ka ei sisalda midagi paavsti eksimatusest. Selline vaikimine antud silmapilgul, muidugi, arusaamatu ja ahvatlev olemuselt, oli teadliku arves-

10) Siin me loeme: Haec autem infallibilitas, cuius finis est fidelium societatis in doctrina fidei et morum intemerata veritas, magisterio inest, quod Christus in Ecclesia sua perpetuum instituit cum ad Apostolos dixit: *Mth.* 28, 19—21. (See eksimatus aga, mille alaks on usklike ühingu usu ja kõlbluse õpetuse puhas tõde, kuulub õpetajaametile, mille asutas Kristus Oma koguduses igaveseks ajaks, kui Ta ütles Oma apostlitele: *Matt.* 28, 19—21. Toim.). Vt. Friedrich. *Documenta*, II, 90—1.

tuse tegu; aegsasti ülesseatud mehhanism töötas kella täpsusega. Juba jaanuari alguses 1870. a. anti paavstile palvekiri piiskoppide Martinuse ja Senestrey algatusel, mis korraga saavutas kirikukogu enamuse poolehoiu ja sellega otsustas küsimuse e n n e arutlust. Selles oli kõne paavsti kuulutamisesest ülimalt ja eksimatult autoriteediks usu asjus. Sellele järgnes viivitamata vastupalvekiri 46 kirikukogu liikme poolt Austria-Ungarist ja Saksamaalt (kellega ühinesid 38 prantsuse piiskoppi, 27 ameerika, 17 ida ja 7 itaalia oma) ¹¹⁾ palvega mitte lasta seda küsimust arutamisele. Kõik see sündis pealesunnitult vaikimise ja kõlblise surve õhkkonnas. Isegi Roomas endas polnud võimalik trükkida ei kõnesid, märkmeid ega ettekandeid, nii et kujunes omapärane illegaalne literatuur, mis anti käest kätte (ja mis ainult hiljemini nägi valgust prof. Friedrich'i kogus). Suurem hulk kirikukogu liikmeid andis uuesti oma palvekirja ja vastuseks sellele alul muudeti ettekirjutis (22. II 1870), kusjuures kõrvaldati kirikukogu vabadus täiesti, vaatamata vähemuse protestile, selle järele aga lisati XI peatükile, mis käsitleb paavsti primaati, „täiendus skeemis kirikust“, mis saigi Vatikani dogma aluseks. Kantud sisse 6. märtsil see alus lubas kirjalikku arvustust märkmete sisseandmisega ainult kuni 17. märtsini. Niisiis aluse arvustamiseks, mis langes kirikukogu liikmeile pähe täitsa ootamata ja mis kõigutas kirikluse aluseid, anti aega ainult 11 päeva. On arusaadav paanika ja meeoleu languse õhkkond, mis valitses kirikukogus, kus kõneldi isegi paavsti hullumeelsusest. Viimane avalikult ja demonstratiivselt toetas infallibiliste kirikukogus, jättes täiesti vastuseta ning tähele panemata nende vastaste palvekirjad ja avaldised. Kirjalikkude märkmete kogu eksimatuse teema üle näitab, millisele opo-

11) Friedrich. Dokumenta, I, 250—7.

sitsioonile pörkas kirikukogus see skeem¹²⁾. (Neist 61 avaldist räägivad dogma kõrvaldamise poolt ja seejuures mõned kõige kindlamate dogmaatiliste ja kanooniliste kaalutluste põhjal; 14 autorit kõnelevad täiendava uurimuse vajaduse poolt; mõned näevad dogmas uuendust ning vasturääkivust ja hoiatavad lõhe eest; ja ainult 56 on nii või teisiti vastuvõtmise poolt.) Aga ettekirjutise kohaselt need märkmed olid määratud ainult komisjonile, kelle koosseis ja meeoleu juba aegsasti oli määratud, ja, isendast-mõista, jäeti komisjoni poolt arvustused tähele panemata. Arutlusele võeti aga ühiseil istungeil vaid üksikute kõnelejate kõned, mis halva akustika tagajärjel olid kuulmatud, kusjuures need ettekanded, mis kaugeltki ei tuletanud meelde vaidlusi, ruttu väsitasid enamiku. Pealegi kirikukogu liikmed kannatasid rooma suve kurnava palavuse käes, mis oli eriti raske elatanud põhjamaalastele; see palavus, mille pärast asjata paluti kirikukogu edasilükkamist või katkestamist, sai veel uueks liitlaseks eksimatuse pooldajaile. Vaatamata vähemuse protestidele ning vastutöötamise katsetele, esialgne projekt, mis muudeti veelgi kangemaks¹³⁾, esitati 12. juulil kirikukogule arutlemiseks. See muudetud tekst pandi ilma igasuguse kirikukogu esialgse arutluseta (isegi vastukäivald ettekirjutisele) otsekohe hääletamisele üldkoosolekul 13. juulil. Ja peale seda, samuti ilma igasuguse arutluseta, esitati projekt 18. juulil avalikule istungile, kus ta ka enamuse poolt (kahe vastuseismisel) vastu võeti ja viivitamatult

12) Trükitud Friedrich'i juures. Documenta, II, 212—285. Pealkiri: Synopsis analytica observationum quae a patribus in Caput addendum decreto de Romani Pontificis primatu (infallibilitate) factae fuerunt.

13) Vt. Schulte. Die Stellung der Concilien, Päpste jne., lk. 285—292.

paavsti poolt kinnitati. Teel üldkoosolekult 13. juulil avalikule istungile 18. juulil projekt allus veel kord vaiksesele, kuid äärmiselt tähtsale muudatusele: teatud lühendusele (Schulte¹⁴), 1. c. 289 f.) ja väga olulisele täiendusele. Nimelt kanti sisse sõnad: *ex sese, non autem ex consensu ecclesiae* (iseenesest, mitte aga kiriku üksmeelse otsuse tõttu. Toim.), mis moodustavad just dogma südame. Need sõnad kanti sisse ilma arutluseta, pandi otsekohe hääletamisele ja neelati alla koosoleku poolt en bloc. Selline teguviis ei või jätta hämmastuseta iga tõelist ning erapooletut vatikani tegevuse vaatlejat, kui kindlad ja südamlikud küll ka ei oleks tema sümpaatiad õhtumaa kiriku vastu.

Aga kuhu jäi siis opositsioon ja kuidas oli võimalik selline vapustav üksmeel sisulisel hääletamisel, s. t., isegi mitte arutlusel olnud vormeli hääletamisel uue lisandiga? Osalt sulas opositsioon nähtavasti troopilise palavuse mõjul ja kuuria survepumba tegevusel, osalt aga sündis siin midagi vapustavat isegi selle „kirikukogu“ kroonikas. Olles andnud hääled vormeli vastu 13. juuli istungil, opositsioon langes argusse, seistes vajaduse ees alal hoida oma üksmeelt, ühtlasi aga olles ka võimetu viima asja lõpule. Ta otsustas maha jätta võitlusevälja, tehes aupakliku žesti paavstile. 17. juulil, viimase hääletamise eel, anti paavstile avaldis 56 piiskopkonna piiskopi poolt Praha peapiiskop Schwarzenberg'iga eesotsas (nende hulgas ka kuulus Strossmayer¹⁵), kirikukogude ajaloolane

14) Ladinakeelne tekst vt. Schulte. Die Stellung etc., lk. 285 jj-d; saksakeelne tõlge tema teoses Der Altkatholizismus, 291—2; ladinakeelne tekst Friedrich'i — Documenta, II, 290—4 ja Friedberg'i juures, 1. c. 622—3.

15) Josef Georg Strossmayer (1815—1905), piiskop ja poliitikategelane (Toim.).

piiskop Hefele¹⁶⁾, Pariisi peapiiskop Darboy¹⁷⁾, Dupanloup¹⁸⁾ jt.), milles nad, kinneldades oma hääletust suffragia renovare et confirmare), deklareerivad ühes sellega, et nad ei tule avalikule koosolekule, et mitte hääletada projekti vastu püha isa juuresolekul asjas, mis puudutab teda isiklikult (pietas enim filialis ac reverentia... non patiuntur nos in causa personam Sanctitatis Vestrae adeo proxime concernante, palam et in facie Patris dicere: „Non placet“). Selles nõrkuse aktis, avaldatud Vatikani Kirikukogu kõige iseseisvama osa poolt, küsimus põhilisest dogmast kiriku kohta asetatakse seosesse mingi pietas'e ja reverentia'ga paavsti suhtes ja sellega nagu kriiputatakse alla tema isiklikud püüdlused. Paavst pani selle deklaratsiooni kalevi alla, nagu tegi seda juba enne temale mittemeeldivate avaldistega. Isad aga just sellega tegid endi kallal kanoonilise enesetapmise ja Vatikani dogma läks läbi peaaegu ühel häälel, ainult kaks non placet tunnistavad kirikukogu isade süüstamiseks, et ikkagi oli võimalik hääletada „skeemi“ vastu isegi viimasel Vatikani survesilmapiilgul. Vastupidi eelmiste kirikukogude praksisele kirikukogu otsus avaldati paavsti võimu ühekülgsel aktiga paavsti bulla näol Pater aeternus 18. juulil 1870. a., kus on ainult meenus: sancto approbante concilio. Selle läbi ka väliselt on väljendatud kirikukogu enese vajatuks tunnistamine.

Ometi oli võimalik saavutada kirikukogu enamust, aga

16) Carl Joseph von Hefele (1809—1893), piiskop ja kirikuloolane.

17) Georg Darboy (1813—1871), tuntud teoloogiline kirjanik, Pariisi peapiiskop 1863—71. (Toim.)

18) Felix Antonie Philibert Dupanloup (1802—1878), Orléans'i peapiiskop a-st 1849; Prantsuse akadeemia liige. (Toim.)

jäi veel viia ellu kirikukogu otsus. Selleks otsekohe pandi käima kirikust väljaheitmised, anateemad ja igasugused ähvardused. Needsamad piiskopid, kes kirikukogus tõendasid Vatikani „skeemi“ täielikku vastuolu kirikliku pärimusega, hakkasid kohtadel viivitamata nõudma kirikust väljaheitmise ähvardusel Vatikani dogma tunnustamist: selline oli piiskop Ketteler'i¹⁹⁾ ja teiste teguviis. Vatikani dogma ohvriks sai ka saksa õpetlaste rühm Döllinger'iga eesotsas (Schulte, Reinkens²⁰⁾, Langen²¹⁾, Friedrich jt.). Pärastpoole nad suruti sekluse seisundisse ja nad moodustasid „vanakatoliku kiriku“, mille nõrk menu oli selle tunnistuseks, kuivõrd sügavalt katolitsism oli läbi immutatud papismist: reformatsioon XIX sajandil enam ei õnnestunud ja oma jõuetusega ta tunnistas ühtede silmis oma õigustamatust, teiste silmis — oma hilinemist. Katolitsismi teadlikele ning mõtlejaile elemendele, kes olid vabad ultramontanistlikust fanatismist, algasid Vatikani dogmaga nende kiriklikkuse määra ja iseloomu suured katsumised. Asi pole mitte ainult selles, et kirikliku sõnakuulmise pärast alistusid need, kes varemalt polnud

19) Wilhelm Emmanuel Ketteler (1811—1877), Mainz'i piiskop, saksa kirikutegelane. (Toim.) Kirikukogus ter-
vitas ta pamfletti eksimatuse *Questio* vastu (Friedrich, I. c. 1),
milles anti dogma igakülgne ajalooline ja dogmaatiline arvustus,
mis läheneb mõnes osas vahenditult Janus'ele. Janus. *Der*
Papst und das Conzil. Leipzig. 1869. (Janus on professorite
Döllinger'i, Friedrich'i, Schulte jt. kollektiivne varjunimi.) Õpet-
luse ja jõu poolest pole antud papismi nõudlustele purustavamat
hoopi. See raamat (on olemas ka prantsuse tõlkes) säilitab oma
tähtsuse ka meie päevini.

20) Josef Hubert Reinkens (1821—1896), kirikuloo
professor ja esimene saksa vanakatoliku kiriku piiskop. (Toim.)

21) Josef Langen (1837—1901) Uue Testamendi pro-
fessor. (Toim.)

nõus dogmaga. Kuidas nad alistusid? Kas väliselt, harjumuse ja distsipliini mõjul, või jällegi sisemiselt, nagu seda just nõuab Vatikani dogma ja üldse papismi süsteem? Sest kui paavst on vicarius Christi, elav kiriku kehastus, siis tuleb alistuda tema määramitele vaatamata igale muule silmanähtavusele. On vaja tõsiselt ja sisemiselt mitte nõus olla iseendaga, oma mõistuse väidetega ja tema silmanähtavusega, tuleb talitada isegi oma mõtete vastu, sest selles just seisabki magus ohver, sacrificio dell-intelletto, kui ta on võimalik. Just sellises enesemääramises, kas või vastupidi tervele oma mõistusele, autoriteedile alistumise pärast, seisab papismi kirikliku süsteemi olemus. Kui aga pole seda sisemist akti, siis jääb väline silmakirjalik alistumine, mis seaduspärastab valet ja silmakirjalikkust.

Niisiis, kuidas elati läbi see alistumine? Me näeme ühtede juures nii järsku frondi muutust, et peaaegu ei teki kahtlust selle alistumise iseloomus. Kuid õpetlik on jälgida valitute, tõsiste ja vaimselt vastutavate hingedraamat: sellised on näiteks piiskop Strossmayer ja piiskop Hefele, mõlemad Vatikani dogma leppimatud vaenlased, kes kõige kauemini seisis vastu tema väljakuulutamisele, kuid siis jäid vagaseks ja alistusid. Nende väljaantud kirjad lubavad teha diagnoosi sellest, mis juhtus.

Piiskop Hefele kirjutab 10. aug. 1870. a. Rottenburg'ist Döllinger'ile (järelilikult juba peale Vatikani dogma paavsti poolt väljakuulutamist): „Oleks olnud kõige parem kirikukogus uuesti avaldada non placet ja eitavalt väljenduda alistumise soovi üle. Kuna polnud üksmeelt, võeti vastu juba näidatud teguviis ja nõustuti edaspidi teotseda koha peal ühiselt... Mis ma hakkan tegema, pole mulle veel selge... kuid ma iialgi ei tunnista uut dogmat ilma meie poolt nõutavate kitsendusteta

ja lükkan tagasi kirikukogu sunduslikkuse ja vabaduse. Las roomlased keelavad mind ja tagandavad kirikust ning nimetavad piiskopkonnale administraatori. Võib-olla Jumal on armuline — kutsub ära selleks ajaks perturbator ecclesiae“ (Kiriku rahurikkuja). See avaldis²²⁾ kõige vähem tunnistab mõistuse enesesalgamist paavsti eksimatuse kasuks, see avameelne kiirema surma soov aga eksimatule „kiriku rahurikkujale“ Conciliengeschichte õpetatuima autori suus, kellele kiriku teadvuse ajalugu oli lahiseks raamatuks, avaldab otse vapustavat muljet. Järgmises kirjas Hefele kirjutab sellelesamale Döllinger'ile: „Tunnustada midagi, mis iseendast on mittetõeline, jumalailmutatuks, — tehku seda see, kes saab, non possum“ (ibid. 223). 11. novembril 1870. a. Bonn'i komiteele Hefele kirjutas: „Ka mina ei suuda varjata enese eest nii Rottenburg'is kui ka Roomas, et uuel dogmal puudub tõeline piibllilik ja traditsiooniline alus, ja kirik sai äraarvamata kahju, nii et ta kunagi pole saanud julmimat ning surmavaimat hoopi, kui 18. juulil“ (ibid. 224). 25. jaanuaril 1871. a. Hefele kirjutas Bonn'i sõpradele järgmist: „Kahjuks pean ma ütleva koos Schulte'ga: palju aastaid ma elasin raskes eksituses. Ma mõtlesin, et teenin kätoliku kirikut, kuid teenisin moonutust (das Zerrbild), millise on teinud tast romanism ja jesuitism. Alles Roomas mulle sai täitsa selgeks, et sel, mis seal sünnib, on ainult kristluse nimi ja nägu, et see on ainult kest, tuum aga on kadunud täiesti, kõik on täitsa väliseks muutunud“ (ibid. 228). Nagu näete, see on ükskõik mis, ainult mitte enesesalgamine eksimatu autoriteedi ees. 6 nädala pärast aga algab juba teine jutt: ümberseletuste abil seatakse jalule leppimine dogmaga ja varsti ka alistumine (ibid. 222).

22) Schulte. Der Altkatholizismus, 222. Vrd. üldse Friedrich, J. v. Döllinger, Bd. III.

Niisama leppimatu oli alguses ka piiskop Strossmayer, kes kirjutas 7. IX 1870. a. professor Reinkens'ile (päras-tine vanakatoliku piiskop), kõneldes paavsti despotismist ja isetahtest, avaldatud kirikukogus, kui „kõige avaliku-mast ja vastikumast paavsti eksimatuse tarvitamisest, selle jaoks, et teha dogmaks paavsti eksimatust“ (ibid. 252). „Paavstlus on takerdunud igasugusesse väiklasse maailma-kauplemissse ja on laskunud täitsa puht-itaalia asutiseks“ (ibid. 253). Ta avaldab oma rahvuse (horvaatide) veendu-must, et „kunagi ta vabaneb rooma despotismist“ (ibid. 254). Kirjas Döllinger'ile 4. III 1871. a. ta kirjutab: „Kõige alatumaid ja mõttetumaid vahendeid tarvitati, et takistada vaba arvamuste avaldust. Mingil viisil, sada korda kordan, mingil viisil ei saa Jumal anda Oma õnnis-tust asjale, mis tekkis sellisel kombel“ (ibid. 254). „Kui kunagi ajaloos on olnud koosolek, mis kujutab täielikku vastandit sellele, mis olema peab, siis on see Vatikani Kirikukogu. Kõik, mis võis sündida, et kompromiteerida kirikukogu nimetust, sündis ülimal määral“ (ibid. 255). „Roomas, muidugi, pole Kristuse vaimu puhangut, sest, kuna Tema keelas nimetada Ennast „heaks“, Roomas kõige häbitumal viisil püüeldi infallibilis-tiitli poole“ (ibid. 257). Ja siis esineb ka temal seesama motiiv — paavsti surma soov: „Juba mitu päeva kõneldakse meil paavsti ohtlikust haigestumisest, isegi tema surmast. Tõeline heategu inimkonnale...“ (ibid. 258). (Vrd. veel rida kirju mit-mesuguseile isikuile analoogilise sisuga: ibid. 258—263.) Lugu lõppes ka selle piiskopi alistumisega, kellel, Schulte sõnade järgi, „polnud huvi midagi teha usu heaks, vaid ainult huvi oli tõsta jugoslaavia rahvust.“ See slaavi nat-sionalist katoliikluses unustas sedavõrd oma kirikliku südametunnistuse hääle, et 1881. a. karjasekirjas, rahvusli-kest kaalutlusist aetuna, ise kuulutas paavsti eksimatust

ja kõikvõimsust. Ja tähelepanuväärt , seesama Strossmayer, kelle kiriklikul südametunnistusel lasus kogu selle kompromissi raskus, 10 aasta pärast püüdis pöörata katoliku usku meie Vl. S. Solovjev'i.

II.

Vatikani dogma pooldajad püüavad tõestada, — ja teisiti nad ei võigi, ilma et satuksid temaga vastuollu, — et teda on ikka ja alati peetud kiriku poolt (kooskõlas Vicentius Lirinensis'e põhimõttega: quod semper, quod ubique, quod ab omnibus creditum est). See mitte ainult üldse ei vasta tõele, nagu ümberlökkamata on juba näidanud seda Vatikani dogma vastased katoliiklased ise kirikukogus ja väljaspool teda (ja selles on õpetlaste rühma suur kiriklik teene, kes pärastpoole ühinesid vanakatoliiklusega), kuid ka hiljutises minevikus paavsti absolutismi tunnustasid ainult üksikud teoloogilised koolid, aga kaugeltki ei jaganud seda kogu katoliku kirik²³). Seda dogmat eitati pidulikult kogu katoliku kiriku poolt kirikukogudel, mille tähtsust nüüd vähendatakse või mis täiesti heidetakse kõrvale. Me mõtleme siin muidugi suurile reformatoorseile kirikukogudele Konstanz'is (1414. a.) ja Baselis (1431. a.), milledest esimest ühes osas peetakse ülemaailmseks kirikukoguks, teist aga selliseks üldse ei peeta.

Doktriini järgi paavst on kiriku ülim ja eksimatu pea, kes ei allu ühelegi kohtule ega anna kellelegi aru ja kes ülepea ei tunne enda üle kiriklikku võimu. Ometi selle doktriiniga täiesti ületamatus vastuolus seisab too dog-

23) Küllalt materjali, mis seda kinneldab, võib leida P i c h l e r'i juures. Geschichte der kirchlichen Trennung des Orients und Occidents. 2 Bde. München. 1868. See teos ilmus trükis Vatikani Kirikukogu eel ja kavestamata sisaldab endas tema ajaloolist-dogmaatilist süüset.

maatiline fakt, millel on usuõpetuslik tähendus, et katoliku kiriku ajaloos on olnud (ja järelikult on ka üldse võimalik) segadusi, mis on ühenduses tema pea isiksusega. Neis segadusis kirik — oma kirikukogu esindajate näol — oli seatud vajaduse ette, esiteks, kindlaks teha õige paavst kahe või isegi kolme seejuures ühesuguselt kahtlase vastupaavsti olemasolekul, teiseks — mõista kohut ja tagandada neid paavste ning seada troonile uus paavst. Üldse Vatikani dogma järjekindla läbiviimise seisukohalt juba katkestused paavstiseisuses, mis loomulikult tekivad paavsti surmaga, õieti on võimalised kutsuma välja dogmaatilist segadust: kas võib olla surelik vicarius Christi, kui selline on üldse võimalik? Kas võib katkeda paavstiseisus ise, nagu see antud juhul kahtlemata esineb? Võib katkeda patriarhlus patriarhi surmaga või tagandamisega, aga too ei olegi eriline seisus, nagu seda katoolikliku dogma mõttes on paavstlus. Patriarhlus on kiriklik amet, ühendatud austava nimetusega ja erilise jurisdiktsiooniga, aga ta pole eriline seisus, sest oma seisuse poolest patriarh on piiskop, piiskoplus aga (nagu preestriseisuski) ei katke maa peal oma üksikute kandjate surmaga ega katke kuni maailma ajastu lõpuni. Teissuguses seisukorras on aga paavstlus, mis just katkeb oma esindajate surmaga, sest paavst oleleb ainult ainsuses. Kui öeldakse, et paavstlus pole eriline seisus, vaid ainult amet, kuna seisuse poolest paavst on piiskop, siis niisugune kinnitus, mis vastab täiesti ülemaailmse kiriku vaatele enne lõhet, ei sobi Vatikani kontseptsiooniga. Vastavalt viimasele on olemas eriline karisma, mis on omane Peetrusele tema järeltulijais, — veritatis et fidei nunquam deficientis, mis seab sisse paavstiseisuse. Üldse katoliku doktriin aegamööda, kuid kõrvalekaldumata — tõstis apostel Peetruse niivõrd üle teiste apostlite, et Peetruski talle

pole enam lihtsalt apostel, vaid üli-apostel, apostlite vürst. Ühist apostlikku karismat ta sisaldab oma isiklikus karismas analoogiliselt sellele, nagu piiskoplik seisus eneses sisaldab preestriseisuse. Kui piiskop liturgiat peab samuti kui preester ja selles ei erine temast, siis sellest ei järgne, et mõlema seisus oleks võrdne ja sama. Ja seda tuleb rakendada ka katoliku kontseptsioonile paavstist, mille järgi paavsti tarvis on loodud neljas ja kõrgeim preestriseisuse aste. Ja kuigi katoliiklikus kirjanduses ei tule ette otsest mõtte väljendust, et paavstlus on eriline seisus, kõrgeim kirikus, episcopus episcoporum, episcopus universalis, siis selles võib näha vaid doktrinäärset kõrvalepõiklemist või mitte lõpuni mõtlemist. Too eriline ja erandiline koht, mis antakse „primaadile“ katoliku kanoonilistes traktaatides, ei tähenda midagi muud, kui seda, et paavst on kõrgeim, eriline preestriseisuse aste²⁴).

Kui aga mõista paavstlust kui erilist ap. Peetruse seisust (Tu es Petrus, lauldakse, kui kantakse uuesti valitud paavsti), siis kerkivad reljeefsemalt esile juba mitu korda märgitud raskused: ühest küljest ei või alammasse hierarhilisse seisusse kuuluvad pühitseda isikuid kõrgemasse, mille tõttu paavsti pühitsemine (kardinalide) piiskoppide poolt on kanoonilis-sakramentaalselt nonsenss (ja seepärast paavst ise oma eluajal oleks pidanud pühitsema endale asemiku), aga teisest küljest seisus ei või katkeda oma kandjais, ühtlasi mitte katkestades kogu

24) Papismi kanoonilise seloodi prof. Philips'i tödest loeme meie, näit., niisuguseid piiritlusi: paavst on „einer Mittelperson zwischen Gott und dem Bischöfe, der seine Gewalt selbst von Gott hat“. (Das Kirchenrecht, I, 190). „Nicht die Kirche giebt dem Papste die Gewissheit, sondern sie empfängt von ihm, denn sie steht auf ihm, als auf dem Fundamente, nicht er auf ihr“ (II, 315).

apostlikku järgust. Seepärast vicarius Christi olemasolu permanentne ime eeldaks ka tema isikliku surematuse olemasolu. Muidu peab dogmaatilises õpetuses paavstist kindlasti alandama tooni ning mõistma teda vaid nagu patriarhi, aga siis variseb muidugi kokku ka kogu Vatikani kindlus. Igatahes, kordame, juba paavsti surm, mis katkestab paavstluse, on dogmaatiline fakt, mille kohta katoliku doktriin pole öelnud veel kaaluvat sõna.

Aga veel suuremal määral dogmaatiliseks faktiks, mida paavstluse problemaatikas tuleb arvestada, on ette kavatsetud ja kunstlikud katkestused paavsti järguses, mis on seletatavad kuuria sooviga mängida peremeest ilma vicarius Christi'ta²⁵). Kuhu jääb sel ajal kiriku võimu eksimatus ja täius? Kui vastata, et see on kirikul, siis see ju tähendab, et kirik võib läbi saada ilma paavstita, kuigi „lesena“, nagu piiskopkond ilma piiskopita. Siit aga täie selgusega, nagu näib, järgneb, et mitte kirik ei ole paavsti funktsioon, vaid paavstlus on kiriku funktsioon, kes ka ise võib teatud tingimuses asendada paavsti tema puudumisel.

Aga seesama küsimus, mis kerkib ainult peegeldatult ja varjatult paavsti surma puhul, tõuseb avalikult kirikliku segaduse ja lõhe puhul, mis tekib mitme paavsti ilmumisel, mis on juhtunud mitmel korral ajaloo jooksul. Ja

25) Paavst Coelestinus IV valiti kahe aasta pärast peale eelkäija surma, Gregorius X kolme aasta pärast, Nikolaus IV umbes ühe aasta pärast. Tema surma ja Coelestinus'e V valimise vahel möödus 2 aastat ja kolm kuud, peale Benedictus XI surma möödus 11 kuud, ja Clemens V — 2 aastat 4 kuud (Janus. Der Pabst und das Conzil, lk. 232—3). Prof. Schulte arvatluse järgi paavstitool jäi paavst Leo Suure ajast vakantseks üldkokkuvõttes 40 aastat, ja nimelt — 7 korda ta oli vakantne üle aasta, kolm korda üle kahe aasta, 13 korda üle 6 kuu (Die Stellung der Konzilien, Päpste jne., lk. 256, märk. 7.).

siis käsustas kirik ise oma kõrgeima organi — kirikukogu kaudu paavste, mõistis nende üle kohut, ühed kukutas, teised tõstis. Kirikukogu primaati paavsti üle, mida dogmaatilisel deklareerisid Konstanz'i ja Baseli kirikukogu, tegelikult teostasid juba kirikukogud enne seda dogmaatilist deklaratsiooni. Nemadki faktiliselt lükkasid tagasi paavsti kohtuliku mittealluvuse väite olgu ükskõik millisele kiriklikule kohtule, mille järgi prima sedes a nemine judicatur. Kirikukogu mõistis kohut ja tõukas troonilt paavstid, ja selle vastu ei protesteerinud ei kirik ega paavst Martinus V, kelle oli seadnud ametisse Konstanz'i Kirikukogu, ega tema eelkäijad. Vasturääkimine oleks tähendanud ka nende endi õigusepärasuse vaidlustamist ja endi tunnistamist usurpaatoreiks. Kordan, neil faktidel on dogmaatiline tähendus, ja kui katoliiklased armastavad kõnelda sellest, et Jumala Ettehoole on hoidnud rooma tooli dogmaatilistest eksitustest, siis antud juhul samal alusel võib kinnitada, et Jumala Ettenägevuse poolt on lubatud sündida faktidel, millede dogmaatiline tähendus on selles, et hoida rooma tooli vale nõudluste eest ja et seada üles dogmaatilised tähised²⁶).

26) Schulte seab üles rea järgmisi küsimusi: „Kas oli ka 10—12 aastane poisike Benedictus IX (1033—1048) eksimatu? Kas oli eksimatu Adrianus V, kes polnud kunagi preester? Kuidas on lugu eksimatuslega hirmsal Johannes IX, Leo V, Sergius III ajal? Kuidas on lugu Leo VIII-ga, Benedictus V-ga, Johannes XIII-ga? Kuidas on lugu Donus II-ga, kes on kantud rooma kalendrisse, kuid kelle mitteolemasolu on tõestatud? Kuidas on lugu Benedictus VII-ga, Bonifatius VII-ga, kes hirmsasti võistlevad? Kas sai ka otsemaid eksimatuks Johannes XIX, kes ühel ja selsamal päeval oli ilmlik kui ka paavst? Gregorius XII valiti 30. X 1406 ühel häälrel, ja 5. VI 1409 ta tõugati Pisas, aga ta loobus ainult 4. VII 1415. a. Oli siis tema või juunis 1409. a. valitud Aleksander V († 3. V 1410) või 17. V 1410 valitud ja 29. V 1415. a. Konstanz'is tõugatud Johannes XXII eksimatu paavst?...

Minnes faktidelt doktriinidele peab tähendama, et 15. sajandi algul katoliku kiriku üldises teadvuses, muidugi-mõista paljude eranditega, eitati kiriklikku papismi-süsteemi kirikukogu-süsteemi kasuks, ja see avaldus mõlemas kirikukogus. Konstanz'i Kirikukogu vajalikkus, viljakus ja isegi ülemaailmsus (teatavas osas) ei leia vasturääkimist kõige tulisemate papismi pooldajate keskelt, kes püüavad igati nõrgendada selle kirikukogu dogmaatilist määrust, mis võeti vastu IV istungil ja mis kujutab enesest otsest Vatikani dogma eitamist. See määrus lausub: „Ipsa synodus in Spiritu Sancto congregata legitime, generale consilium faciens, ecclesiam catholicam militantem repraesentans, potestatem a Christo immediate habet, cui quilibet cujuscunque status vel dignitatis, etiam si papalis existat, obedi re tenetur in his quae pertinent ad fidem et extirpationem dicti schismatis et reformationem generalem Ecclesiae Dei in capite et in membris“²⁷⁾ (Kirikukogu ise, Pühas Vaimus kokku tulnud, pidades seaduslikku üldkoosolekut, esindades võitlevat katoliku kirikut, omab võimu vahenditult Kristuselt, kelle sõna kuulma on kohustatud iga seisus ja kõrgus, olgu see kas isegi paavsti oma, asjus, mis puutuvad ususse ja nn. skisma väljajuurimisse

Veel küsimus: paavst Benedictus IX, pühitsetud jaanuaris 1033. a., müüs 1. V 1045. a. oma pontifikaadi Gregorius VI-le, tõugati 16. VII 1048. a. keiser Heinrich'i poolt. Peale Benedictus'e tõukamist valisid roomlased 22. II 1044. a. Silvesterus III, kuid 10. aprillil ta tõugati ja 20. XII ta tagandati piiskopiseisusest ja preestriametist ning pandi kinni kloostriisse. Gregorius VI oma ostu alusel istus paavstitoolil 1. V 1045 kuni 20. XII 1046. a., millal ta ise tunnistas Heinrich'i juuresolekul, et selle ostu pärast teda peab kõrvaldatama, ja ta suri mõne aasta pärast Reinimaal. Kus oli siin katkematu järgus?“ (Die Stellung der Conzilien, Pápste jne., lk. 256, märk. 7.).

27) Mansi, t. XXVII, p. 585. Harduin, t. VIII, p. 252.

ning Jumala kiriku üldreformisse pea ja liikmete hulgas. Toim.). V istungil seda määrust korrati ja täiendati (teda kinneldati ka mitu korda Baseli Kirikukogus). See määrus võeti vastu peale paavst Johannes XXIII põgenemist, kui kirikukogu valmistus kohut mõistma tema üle suure hulga kuritegude pärast. Kohtu tagajärjel see paavst tõugati troonilt ja valiti paavst Martinus V. Neid valimisi tunnistab seaduslikuks kogu katoliku maailm. Aga prima sedes a nimine judicatur printsiiibi seisukohalt kohtu ja paavsti troonilt tõukamise ning järelkult ka uue paavsti valimise akt on revolutsiooniline ning ebaseaduslik tegu. Kui aga kirikukogul oli õigus teha seda, mis ta tegi, tähendab, tal oli selleks seaduslik dogmaatiline ja kanooniline alus, mida ta ka avaldas IV ja V istungi määrusis. Ühe paavsti troonilt tõukamine ja teise valimine on dogmaatiline ehk, nagu ütlevad juristid, konkludentne (järelaluslik) fakt, mis lükkab ümber primaadi absoluutsuse teooria, või jälle, vastasel juhul, katkestab paavstide kanoonilise järguse: kui paavst Martinus V on ebaseaduslik, siis on ebaseaduslikud ka kõik ta järeletulijad, paavsti järgus katkeb. Selle asemel, et välja tuua kõik dogmaatilised ja kanoonilised järeldused sellest väljapääsemata seisukorrast, millega Jumala Ettenägevus just nagu näitab paavstlusele tema piire, katoliku teoloogia tarvitab igasuguseid pingutusi, et nõrgendada sobimatut fakti; selles sihis on agar ka Konstanz'i Kirikukogu õpetatud ajaloolane Hefele. Ta tunnistab kirikukogu teguviisi sel raskel ajal, kui oli korraga kolm paavsti, ainsaks võimalikuks. Tähendab, ta lubab selliseid tegusid, mis kiriklikult, tema enesegi arvamust mööda, on ebaseaduslikud. Kõrvaldada üks paavst ning seada uus, on katoliku doktriini järgi kirikukogul niisama võimatu nagu presbüteritel pühitseda käte pealepanemisega piiskoppi. Seejuures aga ta jätkab, et ülemaa-

ilmse kirikukogu õiguse võib anda Konstanz'i Kirikukogule alles viimasest (41) istungist, kui ta oli ühenduses paavst Martinus V-ndaga. Kui ta aga alguses oli ebaseaduslik, ehk, Hefelettekavatsetud ebaselge väljenduse järgi, mitte-ülemaailmne, siis peavad olema ju kehtetud ka kõik tema aktid. Ta ei oleks võinud ju ka uue paavstiga, kes sel juhul ilmselt oleks osutunud valepaavstiks, ülemaailmseks saada ²⁸⁾. Sarnastegi pingutustega püütakse nõrgendada ka seda fakti, et paavst Martinus V kinneldas kõik, või vähemalt mõned ²⁹⁾ Konstanz'i Kirikukogu otsused, tunnis-

28) Hefelet. (Conciliengeschichte, VII, 104; vrd. I, 53). Seda kaalutlust avaldas juba 15. mail 1438. a. Johannes Raqusa'st Viinis: „aut (concilium Constantiense) fecit quod potuit, aut quod non potuit... Si fecit quod non potuit, sequitur quod Johannes non fuit depositus, et per consequens nee papa Martinus non fuit papa, et ita, nec qui ei successit Eugenius“ (Vt. N. Valois. Le pape et le concile, 1418—1450. Paris. 1909. T. I. Introduction). Siin on olemas pro ja contra, mida tuuakse mõlemalt poolt, nii Konstanz'i Kirikukogu pooldajate kui ka tema vastaste poolt, kusjuures viimased oma seisukorra päästmiseks viitavad sellele, et kaks paavsti — Johannes XXIII ja Gregorius XII loobusid ise pärastpoole oma õigustest. Ometi seda ei või öelda Benedictus XIII kohta. Huvitav, et kardinal Odo Colonna, tulevane paavst Martinus V, võttis ise osa Konstanz'i Kirikukogust ja kohtust paavsti üle. Ometi, Valois tabava märkuse järgi, pole olemas kohta, kust inimesed väljuksid suurema vaadete muudatusega, kui seda on konklaav. — Vrd. veel B. Hubler. Die Constanzer Reformation und die Concordate 1418. Lpcz. 1867.

29) Peale oma valimist paavst Martinus avaldas bulla, milles ta mõistis hukka Wiclif'i 45 ja Hus'i 30 väidet, kusjuures piiskopid ja inkvisiitorid pidid vande all küsitama kahtlasi iskuid, kas nad ei pea valeõpetusi ja nende hulgas, § 6 all, küsiti: „Kas ta usub, et seda, mis püha Konstanz'i Kirikukogu ühise kiriku esindajana kiitis ja kiidab heaks in favorem fidei et salutem animarum, peab pidama ka kogu kristlus?“ Sellest mitmed Baseli Kirikukogu liikmed ja gallikaanid järeldasid, et paavst on heaks kiitnud kogu Konstanz'i Kirikukogu. Sellele, alates 17. sajandist, räägiti vastu,

tades teda ülemaailmseks, kuigi ainult osaliselt, aga ta kunagi ei kuulutanud ükskõik milliseid Konstanzi Kirikukogu otsuseid ketserlikkudeks. Vastupidi, paavsti poolt kahtlemata on kinnitatud (ja praegusel ajal loetakse kanoonilisteks: vt. Denziger, Heinr.. Enchiridion Symbolorum et Definitionum, ed. XIII, p. 224—235) sellesama kirikukogu dogmaatilised otsused, mis puutuvad Wiclif'i, Hus'i jt. valeõpetusisse ja mis on võetud vastu kirikukogu poolt üheaegselt määramiga kirikukogu primaadi kohta paavsti üle. Kas võib siis tõesti kirikukogu, keda tunnistatakse ilmselt ketserlikuks põhilise õpetuse pärast kiriku üle, tunnistada samal ajal teises suhtes ülemaailmseks? See on üks rooma doktriini kõrvalepõikle-

et siin on heakskiitmist leidnud ainult see, mis puutub usu ja õndsuse tarvidustesse, see aga pole rakendatav väitele kirikukogu primaadi kohta paavsti üle. Seda arvamust jagab ka Hefele, kes peab Konstanzi Kirikukogu kahtlemata ülemaailmseks ainult viimases viies (41—5) istungis, millel viibis paavst (sel korral aga järgneb, et seadusliku paavsti valimiseni kirikul täiesti puudus seaduslik võim, sest selleks polnud ei kirikukogu ega vastupaavstid). — Paavst Martinus V teine määrab Konstanzi Kirikukogu kohta Falkenberg'i asja puhul kinnitab tema poolt määratud in materiis fidei et conciliariter, kusjuures viimast jällegi tõlgendatakse piiratud mõttes. Asjata on vaielda selle üle. Nagu näitab täiesti veenvalt N. Valois (1. c.), kõik paavsti väljendused on kõrvalepõiklevad ja kahemõttelised, neis mõte kaveselt pole välja öeldud, ja seepärast mõlemad pooled võivad leida endale tuge selles traditsioonilises kavaluses. See ebamäärasus vastas asjade objektiivsele seisundile: katoliku kiriku enda rüpes oli käimas võitlus kahe alge-vendluse („sobornostj“) ja absolutismi printsiibi vahel, kusjuures võitlus polnud siis veel otsustatud, kuid võitjaks jäi edaspidi viimane. XV sajand on selles mõttes teelahe, millel ristlesid kaks teed. Aga juba selle võitluse ja kõhklemiste fakt, ajalooliselt ümberlükkamatu, kõneleb küllalt sellest, et Vatikani dogma pole muutmatu pärimus, vaid on katolitsismi uusima enesemääramise tulemus reformatsioonis.

vaid kahemõttelisusi, mida ajalooliselt seletatakse lihtsalt sellega, et paavst Martinus V ei julgenud protesteerida temale ebameeldivate määramite vastu, oodates selleks soodsama silmapilgu saabumist, kuid ühtlasi tahtis kasutada kirikukogu võitluseks ketserite vastu. Kuid dogmaatiliselt jääb siia mittelubatav kahemõttelisus. Iga tahes, paavst Martinus V Konstanz'i Kirikukogu suhtes rahuldus vormeliga, mida, Hefelet enda tunnistust mööda, kumbki pool võis seletada omamoodi (Hefelet, VII, 348, 368).

Tema järglane paavst Eugenius IV 1446. a. juba kindlamini võttis vastu Konstanz'i Kirikukogu otsused, *absque tamen praejudicio juris, dignitatis et praeeminentiae sedis apostolicae*. (Ometi ilma et selle eel oleks arutatud apostliku tooli õigust, au ja eelist. Toim. Sel alusel Hefelet, VII, 372—3, loeb väljaheidetuks kõik määramid, mis piiravad paavsti õigusi.) Edaspidi aga paavst Pius II poolt on bullas *Exsecrabilis* 1459. a. mõistetud hukka paavsti peale apelleerimine kirikukogule, ja paavst Leo X poolt bullas *Pastor aeternus* 1516. a. on mõistetud hukka Baseli Kirikukogu määram, mis ainult kordab Konstanz'i otsust kirikukogu supremaadist paavsti üle, ja nii jäi kuni Pius IX bullani *Pastor aeternus* 18. VII 1870. a. ja isegi kuni tänase päevani... Õpetlik on tähele panna papistlikku hüpnosi astet katoliku dogmaatikas: talle on sel määral otsustava tähtsusega paavsti heakskiitmise tempel, et kaob juba huvi kinnitatavate määruste algallika enda, kirikukogu vastu. Ilmneb, et kirikukogu, mis koosneb selgeist ketserite ühes suhtes, on õigeusklikkuse kinnitajaks teises suhtes, — ühest ja samast allikast voolavad välja terved ja mürgistatud veed. Ehk jälle kirikukogu muutub lihtsalt paavsti projektide valmistamise kantseleiks dogmaatilisel alal.

III.

See kõhklemine ja vasturääkivus ilmneb veel suurema selgusega Baseli Kirikukogu ajaloos. Baseli Kirikukoguga peab paavst aastakümnete jooksul päris võitlust, kusjuures võit kaldub kord siia, kord sinna.

Baseli Kirikukogu heideti peale paavstluse võitu loomulikult välja ülemaailmsete kirikukogude hulga, mida tunnistas õhtumaa kirik, kuigi temal, muuseas, avaldati katoliku dogma Jumalaema laitmatust ürajatusest, mille kuulutas välja paavst Pius IX 1854. a. Meile on huvitav ja tähtis mitte see tema hilisem hülgamine, vaid kestvad kõhklemised tema suhtes, mis oleksid võimatud, kui kirik oleks tunnistanud tollal paavsti eksimatuse dogmat. Vastupidi, Baseli Kirikukogu seisis kindlasti Konstanz'i Kirikukogu dogmaatilisel alusel ja mitu korda kinneldas teda.

Baseli Kirikukogu, mis avati 23. juulil 1431. a., sattus varsti peale Eugenius IV paavstitoolile valimist (Martinus V surma järel) konflikti paavstiga, kes tahtis ta laiali saata, et kokku kutsuda uus (kirikukogud pidid nüüd tulema kokku perioodiliselt iga 10 aasta järele Konstanz'i Kirikukogu otsust mööda) kirikukogu Bolognasse, Itaalia piirides. Sellele kirikukogu vastas määramisega, mis eitab paavsti õigust laiali saata kirikukogu (ja, järelikult, ka plena potestas). Tüki aja pärast paavst hakkas andma järele mittealistuvale kirikukogule ja pani ette Tarent'i piiskopi kaudu (kelle kõne kirikukogus oli paavsti primaadi ja plena potestas'e ülistamine) teha kompromiss ja üle viia kirikukogu või piirata tema kompetentsi. Kirikukogu vastas sellele paavsti süüdistusega skismaatilises vaimus ja nõudega, et tühistataks kirikukogu laialisaatmise käsk, kinnitades, et see kahjustab uniooni asja kreeklastega, millele vihjas paavst. Tarent'i peapiiskopi arvamuse vastu, et paavstile kuulub plena potestas (täisvõim. Toim.),

piiskoppidele aga in partem sollicitudinis (hoolitsemise osas. Toim.), kirikukogu kinnitab, et kirikukogu kompetents määratakse kolmes suhtes: usu küsimusis, skisma väljajuurimises ja kiriku reformis pea ja liikmete hulgas, kooskõlas Konstanz'i Kirikukogu määramiga. Ainult Jumal ja ülemaailmne kirikukogu on eksimatud, kuna ekslikud on isegi inglid, on eksinud ka paavstid, nagu Anastasius ja Liberius. Üldse paavst on vaid caput ministeriale (peateenija. Toim.), mitte rohkem. Sellega isad tõendavad oma sõnakuulmatuse õigusepärasust ja, järelikult, paavsti nõudluste mitteõigusepärasust (Hefele, VII, 485—8).

Edaspidi see paavsti ja kirikukogu lahkuminek õpetuses kirikuvõimust aina süveneb. 11. istungil 27. IV 1433 kirikukogu võttis vastu dekreedid, mis kohustavad paavsti kirikukogu kokku kutsuma tähtajal ja seal viibima kohtu ja isegi skisma ähvardusega (ibid. 531—3). 16. juunil kirikukogu võttis vastu uue määrami, mis mõistab hukka paavsti suhtumise kirikukogusse, kusjuures tehakse kindlaks usumäärus (fidem concernit), mille järgi paavst allub ülemaailmsele kirikukogule, ja et paavst Eugenius IV on pagan ja tõlner, kui ta ei kuula kirikut (s. t. kirikukogu). 13. juulil kirikukogu kinneldas uuesti Konstanz'i Kirikukogu põhiteesid. Konflikt paavstiga läheb avalikuks võitluseks võimu pärast; paavsti üle määratakse kohus, mille kokkutulek mitu korda lükatakse edasi, kuid lõppude lõpuks kohus siiski teostub ja paavst tõugatakse troonilt. Kuid enne seda juhtusid sündmused, millel samuti on põhimõtteline tähendus. Paavst alul andis välja 29. juulil 1433. a. bulla Inscrutabilis, teadmata kirikukogu valjudest määrustest tema vastu. Selles ta tühistas kõik tema vastu sihitud kirikukogu määrused. Kuid juba mõne päeva pärast, 1. augustil, oli ta sunnitud välja

andma bullat *Dudum sacrum* (esimesel kujul), kus ta juba täielikult tunnustab kirikukogu tingimusega, et tema saadikud juhataksid kirikukogu ja et võetaks tagasi isiklikult tema vastu sihitud määrused (samal ajal kuulutati ebaehtseks ka teine kirikukogu vastu sihitud bulla *Deus novit*, mille projekt sai ka teatavaks kirikukogule). Kuid saanud teada kirikukogu dekreetidest, mis olid sihitud tema vastu, paavst andis välja uue bulla *In arcano* 13. septembril, milles ta tühistas need dekreedid ja needustas neile alistuvaid. 16. oktoobril kirikukogus keiser Sigismund'i juuresolekul korraldati vaidlus kirikukogu esimehe kardinal Guiliano Cesarini ja paavsti legaadi Spoleto peapiiskopi vahel — Vatikani teema üle, kuid mitte Vatikani olukorras: esimene kinnitas kirikukogu primaati paavsti üle, tuges Konstanz'i Kirikukogu määrustele, ülemaailmsete kirikukogude, vaga Augustinuse, Hieronymuse, Georgius Suure ja Chalkedon'i Kirikukogu autoriteedile, ja samuti vaidlustas paavsti õigust saata laiali kirikukogu, kusjuures lõpetas sellega, et kõne on nimelt usu määrusest (ibid. 553—4). Paavstile dikteeriti rahu tingimused, mis ta, olles raskes seisukorras, terveni vastu võttis uues bullas, ka *Dudum sacrum* 15. dets. 1433. a., ja nimelt: siin ta tunnustab, et ta taotlenud varemalt *disolutio concilii* (raamastada kirikukogu), millest tulnud *graves dissensiones* (suured lahkeliid). Esialgse autoriteetse vormeli *volumus et contentamur* (soovime ja sunnime. Toim.) asemel seisab nüüd kirikukogu poolt ette pandud *decernimus et declaramus* (määrame ja kuulutame. Toim.); tunnistatakse, et kirikukogu „avamisest saadik möödus ja kestis õigusepäraselt teatud kolme punkti suhtes (ketserluse väljajuurimine, kiriku rahustamine ja reform pea ja liikmete hulgas) ja mis puutub sellesse,“ nagu poleks olnudki laialisaatmist, mis kuuluta-

takse nüüd kehtetuks ja mittejõustunuks, valmisolekuga cum effectu ac omni devotione et favore prosequi (teo ja kogu andumuse ning heatahtlikkusega järgida. Toim.) kirikukogu. Mõlemad eelmised bullad Inscrutabilis 29. VII ja In arcano 13. IX võetakse tagasi (ühes ebaehtse Deus novit), kõik tsensuurid ja surved kirikukogu liikmete vastu kaotatakse³⁰⁾.

Jätame paavsti eksimatuse pooldajaile kooskõlastada kõiki neid kõikuvaid ja vasturääkivaid otsuseid ühes ja samas asjas (kahtlemata de fide et moribus alalt), sellejuures koguni vaid mõne kuu ulatuses. Kuid tuleb konstateerida, et selles kirikukogu tunnustamises, kus avalikult ja de fide tehakse kindlaks kirikukogu primaat paavsti üle, avaldub mitte ainult selle deklaratsiooni lubatavus, vaid ka õigusepärasus. Muidu tuleb vältimatu tagajärg, et paavst on tunnistanud täiesti ketserlikku kirikukogu, pealegi veel, kes kinnitab end oma ketserluses. Nii tuleb välja, kui ei mõõdeta Konstanz'i-Baseli doktriini Vatikaniga. Iseenesest mõista, andes järele kirikukogule häda pärast ja mittesiiralt, paavst Eugenius IV juba aegsasti teatud asjade surnuks vaikimisega valmistas endale harilikku taganemiseteed. 1439. a. muutunud olukorras ta avaldas kardinalide kolleegiumis, et ta on andnud nõusoleku ainult kiirkukogu jätkamiseks, kuid pole kinnitanud sugugi tema dekreete, — mõte, mille haaras ning hoolikalt arendas paavsti teoloog J. de Torquemada³¹⁾. Bullas Moyses 4. sept. 1439. a. paavst Eugenius juba mõistis hukka Baseli määrused kui õelad, kusjuures ta ühtlasi katsub, järgides Torquemada targutusi, murda ka Kon-

30) Hefele, VII, 563. Bulla tekst vt. Mansi, t. XXIX, p. 78 sqq. Harduin, t. VIII, p. 1172 sqq.

31) N. Valois, 1. c. I, 305—6.

stanz'i dekreeidi jõudu³²⁾. Kuid kõik see tuli hiljemini. Tol ajal paavsti alistumine Baseli kirikukogule võeti seal vastu suure võidurõõmuga ja otsemaid kinnitati seda mitmesuguste määrustega³³⁾. Kõige tähtsam on see, et Baseli Kirikukogu, juba tunnustatud paavsti poolt, oma 18. istungil 26. juunil 1434. a. uuendas Konstanz'i Kirikukogu V istungi dekreeidi kirikukogu primaadist paavsti üle ja kõik kirikukogu aktid kuulutati välja nagu bullad kirikukogu nimel, vastandina Vatikanile, kus „kirikukogu määrus“ oli saanud paavsti bullaks³⁴⁾.

32) Basellased vastasid sellele, et „õpetus ülemaailmse kirikukogu primaadist paavsti üle on usu artikkel de necessitate salutis ja et seda õpetust on nad deklareerinud mitte ainult 33. istungil, vaid palju varemaltki, kui eesistujaiks olid paavsti legaadid. Ja isegi paavst Eugenius ise, kui ta salgas veel kirikukogu esimest laialisaatmist, vormiliselt kiitis heaks selle õpetuse“ (Hefele, VII, 783).

33) Paavsti legaadid kardinal Nicolo Albergati de Santa Croce (keda pärastpoole austati kui pühakut) ja kolm teist võeti kirikukogu koosseisu 24. IV 1434 ainult peale seda, kui nad — siiski ainult propriis nominibus, mitte aga paavsti ülesandel, andsid vande, et 1) Konstanz'i ja iga ülemaailmne kirikukogu omab võimu vahenditult Kristuselt, ja igäüks, olgu kas paavstki ise, on kohustatud tema sõna kuulma usu, skisma väljajuurimise ja kiriku reformi asjus pea ja liikmete hulgas; 2) igäüks, isegi paavst, kes selles tema sõna ei kuule, peab karistust kandma. 26. apr. 1434. a. toimus istung, millel viibisid paavsti legaadid paavsti nimel ja tema asemel, seejuures tingimusel, et neil pole sunduslikku jurisdiktsiooni ja et nad peavad kirikukogu seatud korda (Hefele, VII, 653—4).

34) Hefele, VII, 565—7. N. Valois, 1. c. 176 sqq. Hefele avaldab pärast Vatikani Kirikukogu juba niisuguse seisukoha: „Sõnaselgelt (ausdrücklich) Eugenius IV ei tunnistanud paavsti alluvust ülemaailmsele kirikukogule, kuid tema avaldustest, et ta tunnustab endise kirikukogu käiku, võis muidugi paista, et implicite ta võtab selle teesi vastu ja järelikult ka Konstanz'i määruse. Kuid ta jättis soodsama aja peale väljenduda lähemalt selle

Siin ilmub uus, tegur kirikukogu ajaloos, — läbirääkimised kreeklastega uniooni asjus, mis lõppesid Firenze uniooniga. Jätame kõrvale uniooni küsimuse, meid huvitab siin vaid selle kirikukogu tähtsus õhtumaa kiriku saatuses. Kohe algusest saadik läbirääkimised kreeklastega said võitluse vahendiks paavsti ja kirikukogu vahel. Muidugi mõista ka kreeklased ise ei püüdnud ühendusele õhtumaa kirikuga (vastupidi, nad suhtusid temasse traditsioonilise viha ja põlgusega), see samm oli täielikult dikteeritud keisri poolt poliitilisest kaalutlusest, lootusest saada sõjalist abi türklaste vastu (ja alguses kohalesõitnud kreeklaste hulgas polnud üldse ladinlaste poolehoidjaid, alles kirikukogu koosoleku aja jooksul nad ilmusid: Bessarion, Isidorus ja mõned teised). Kuid, sõltumata kreeklaste meeolust, kes eksisid oma poliitilistes arvestustes, läbirääkimised uniooni üle algasid niisugusel ajal, kui õhtumaa kirik ise polnud teovõimne lõhe tagajärjel ja ise vajas uniooni. Läbirääkimised olid võimalikud ainult ühega kahest kiriklikust parteist, millesse kirik oli lõhenenud, kusjuures kumbki partei püüdis kasutada uniooni kreeklastega oma võiduks. Kreeka saadikud alguses pidasid läbirääkimisi mõlema poolega, paavsti ja kirikukoguga³⁵⁾, kusjuures mõlemad pooled kutsusid kreek-

küsimuse üle ja Baseli ja Konstanz'i määruste vastu. Nüüd ta ei võinud seda teha seepärast, et see tees oli aja võitluse loosung ja keisrid ja kuningad, kardinalid ja piiskopid, ilmlikud ja vaimulikud õpetlased levitasid ja kaitsesid seda vaadet“ (VII, 567). See naiiv-küüniline arutlus ad majorem papae gloriam ühe prima katoliku õpetlase suus ei või välja kutsumata jätta, parimal juhul, kahetsust tema autori suhtes, kes pealegi peale tema Vatikani päevi ei vääri usaldust ka oma avameelsuse suhtes. Kuid see on „voluntaristliku“ kirikliku teaduse näide.

35) Peale tsit. teost vrd. Syropulus. Vera historia unionis non verae inter graecos et latinos. Hagae. 1660. Sectio II.

lasi, saates Konstantinoopoli oma saadikuid, kes omavahel olid vaenus³⁶⁾ ja intrigeerisid. Nad lubasid kreeklasile kõiksuguseid eesõigusi ja tõstsid oma hinda. Neid läbirääkimisi peeti üle 4 aasta. Lõppude lõpuks võitis paavst ja kreeklased nõustusid ilmuma tema kirikukokku muidugi mitte sellepärast, et nad oleksid pidanud teda kanooniliselt õigeks, vaid sellepärast, et basellased läksid liiga kaugele oma nõudmistes kirikukogu asukoha suhtes ning pealegi ise sellejuures omavahel sattusid tülli, ühe sõnaga, tegid rea taktilisi vigu. Ja sellegipärast kreeklased, kohale sõitnud Ferrarasse, olid tegevuseta veel pool aastat (aprillist kuni oktoobrini 1438), oodates basellasi, prantsuse ja saksa rahvuse esindajaid, kes ei tulnudki. Ajutise kirikukoguna oli kreeklastel ees paavsti conciliabulum (nõukogu. Toim.), mis koosnes 8 kardinalist (kõik teised olid Basellis), 2 „titulaarpatriarhist“, 61 peapiiskopist (neist suurem hulk olid ainult electi, s. t., „vaticanlased“), 43 abtist (!) ja ordukindralist, kuna rahvuste reaalne esindus, arvult mõni sada, ülejäänud kardinalidega pidas istungit Baselis. Seepärast, mis puutub õhtumaa kirikusse, Firenze Kirikukogu ei olnud ülemaailmne ega tunnustatud teda selleks läänes kuni 19. sajandini³⁷⁾, kusjuures ülemaailmseks tembeldanud on ta ai-

36) Septembris 1437. a. saabusid Konstantinoopoli kaks laevastikku kahe saatkonnaga: kirikukogult ja paavstilt, kusjuures paavsti legaadid ei hoolinud vahendeist: Johann Ragusast vastu pandi toime atentaat. Savoja heerold, saadetud kirjadega Bütsantsi paavsti saadikute laeval kirikukogu ja Prantsusmaa, Aragoonia, Savoja, Milano jt. valitsejate poolt, kadus, mispärast Konstantinoopolis ei saadud värskeid teateid kirikukogult. (Johannes Haller. Concilium Basiliense. Basel. 1896. Bd. I, 132, märk. 1).

37) Vrd. Friedrich. Tagebuch jne. Firenze Kirikukogu ei tunnustatud ülemaailmseks mitte ainult kuni XVII sajandini koos kõigi keskaja kirikukogudega, vaid Saksamaal teda ei tun-

nult Vatikan. Õigus, paavst tol ajalgi veenis kreeklaste, et küllalt on ainult tema juuresolekust, et teha ülemaailmseks kirikukogu, kuid sel juhul oleks võidud ju ajada läbi täiesti ilma kirikukoguta, ainult paavstiga läbirääkimisi pidades, nagu seda lavastatigi 1274. a. ka nn. „ülemaailm- ses“ kirikukogus Lyon'is, kus keiser Michael'i saadikud lugesid paavsti esindajaile nõutud confessio, ja sellega asi lõppeski. Ometi antud juhul, peale seda kui kreeklaste olid pidanud läbirääkimisi terve õhtumaa kirikuga tema kahe keskuse näol — hierarhilise ja kirikukogulise, nii küsimust vägistada oli võimatu. Ja otsekohe oligi selge, et ülemaailmne kirikukogu kreeklastega pole õnnestunud, sest Baseli pool alustas kohe sõjategevust, ja sel ajal, kui Firenze's kreeklastelt suruti välja paavsti primaadi tunnistus, katoliku kiriku enda teises osas usu dogmana kinnitus selle tagasilükkamine. Ja ainult kreeklaste lootusetu seisukord ühes nende tegeliku ükskõiksusega selle küsimuse vastu takistas neid esine-

nustatud kuni viimase ajani. Eriti Trident'i Kirikukogus prantsuse esindajate poolt tunnustati Firenze kirikukogu oma vormi poolest mitteülemaailmseks, nagu ta ei leidnud tunnustamist ka Saksamaa poolt (437, 6). Tema kaanoneid arutati kui lahtisi küsimusi (438). Vrd. ka Theodor Fromann. Kritische Beiträge zur Geschichte des Florentiner Kircheneinigung. Halle. 1872. Lk. 250. Döllinger (vt. Einige Worte über Unfehlbarkeits- adresse Friedberg'i juures, 1. c. 501 jj-d) osutab, et kogu tollaegsest katoliku Põhja-Euroopast, Saksamaalt, Skandinaavia mait, Poolast, Böömimaalt, tolleagselt Prantsusmaalt, Itaaliast, Portugalist jm. ei saanud keegi. Võib ütelda: üheksa kümnendikku tollaegsest katoliku maailmast põhimõttelikult ei võtnud kirikukogust osa, sest et pidas teda ebaseaduslikuks Baseli kirikukogu suhtes... Viimaks Eugenius IV sai vaevaga kokku grupi Itaalia piiskoppe, ligi 50, siia liitusid veel mõned piiskopid, saadetud Burgundia hertsogi poolt, mõni provanslane ja kaks hispaanlast, kokku oli 62 allakirjutanud piiskoppi (500).

mast ülemvahekohtunikudena õhtumaa kiriku suures lõhes ning kinnitamast seal õigeusu algeid ja sellega hoidmast ära Bütsantsi hukku, kui ka vältimatut reformat-siooni.

Sel ajal, kui kogunes Firenze Kirikukogu, uus konflikt paavsti ja kirikukogu vahel oli jõudnud täiele küpsusele. Paavsti bullale kirikukogu üleviimisest Baselist Ferrarasse basellased vastasid kohtuga paavsti üle ja tema keelamisega in temporalibus et spiritualibus. Vastuseks paavsti kuulutusele ülemaailmse kirikukogu avamisest Ferraras basellased 32. istungil 24. märtsil 1438. a. mõistsid pidulikult hukka Ferrara kirikukogu kui skismaatilise kogu, kusjuures de fide eitati paavsti õigust viia üle kirikukogu. Sel ajal määrasid oma suhte konflikti ka mõjukaimad katoliku maad: Prantsusmaa ja Saksamaa, kusjuures nad üldiselt asusid basellaste poole (Bourges'i koosolek ja „pragmaatiline sanktsioon“ 7. VII 1438. a. ja Saksamaa leplik „neutraliteet“, Mainzi riigipäev 26. III 1439. a. Baseli reformiliste dekreetide vastuvõtmisega, viimaks kõikide õhtumaa riikide püüded kutsuda kokku uut üldkirikukogu). Igatahes Firenze Kirikukogu tunnustamisest polnud juttugi ja paavst jäi isoleerituks ühes tema poolt ahvatletud kreeklastega. Õhtumaa kiriku sellise sügava lõhe juures kõlasid naeruväärselt ja võltsilt kõned unioonist. 33. istungil 16. mail 1439. a. just kui Firenze Kirikukogu vastavate määruste vältimiseks määrati veel kord, et veritates fidei catholicae on: 1) ülemaailmne kirikukogu on paavstist kõrgem; 2) paavst ei saa üle viia, muuta ega laiali saata ülemaailmset kirikukogu; 3) kes seda eitab, on ketser (Hefele, VII, 778—9), ja 34. istungil 25. juunil 1439. a. paavst kuulutati troonilt tõugatuks kohtu otsusel. Niiviisi sel ajal, kui Firenzes kirjutati alla unioonile kreeklastega, Baseli Kirikukogu poolt, mis

esindas igatahes tähtsat osa õhtumaa kirikust, esiteks, täiesti hüljati paavsti ja tema kirikukogu voli, ja, teiseks, dogmaatiliselt hüljati kui ketserlus õpetus paavsti primaadist, mis oli kuulutatud välja Firenze Kirikukogus. Ja just seesama, isegi omal ajal vaidlustatav, Firenze määrus taaselustati meie päevil Vatikani Kirikukogu poolt ja pandi alusena tema määrusse³⁸). Ta on koostatud väga ebatäpsetes, piltlikkudes ning kahemõttelistes väljendustes³⁹) ja sunniti kreeklastele peale juba pikaajalise kirikukogu lõpul ilma küllaldase läbiarutamiseta. Iseloomus-

38) Item deffinimus Sanctam Apostolicam Sedem, et Romanum Pontificem in universam orbem tenere primatum, et ipsum Pontificem Romanum successorem esse beati Petri principis Apostolorum et verum Christi vicarium totiusque Ecclesiae caput, et omnium Christianorum patrem et doctorem existere; et ipsi in beato Petro pascendi, regendi, ac gubernandi universalem Ecclesiam a Domino nostro Jesu Christo plenam potestatem traditam esse; quemadmodum etiam in gestis oecumenicorum Conciliorum, et in sacris Canonibus continetur. (Ühtlasi määrame, et püha apostlik tool ja rooma ülempreester omab primaati kogu maailmas, et rooma ülempreester ise on õndsas Peetruse, apostlite pea, järglane ja tõeline Kristuse vikaar ning terve kiriku pea, et ta on kõigi kristlaste isa ja õpetaja; et meie Issanda Jeesuse Kristuse poolt on antud temale õndsas Peetruse isikus täieline võim karjatada, valitseda ja juhatada ülemaailmset kirikut, nagu see ka sisaldub ülemaalimsete kirikukogude aktides ning pühades kaanonites. Toim.) Siin on sisse võetud juba mõlemad väljendused: plenam potestatem ja vicarius Christi, mis on papismi doktriinile iseloomustavad (ja mida loomulikult ei saa õigustada gesta oecum. conc. et sacri canones põhjal), ometi ilma täpsema määranguta.

39) Firenze Kirikukogu uuriija Th. Fromann ütleb: „primaadi määrang oli siin esitatud igatahes nii venitatud ja piltlikkudes väljendustes, et iga partei võis temast välja lugeda oma enese vaateid; seda näitab selle koha kõige laiaulatuslikum tõlgitsemine Johannes Provincial'i poolt (kes leidis siin primatus jurisdictionis kõigi tagajärgedega, näit., apellatsiooni õigusega.

tav, et Johann Ragusast vastuses Bessarion'ile tunnistas paavsti võimu piiskoppide nagu oma vikaaride üle, sest apostel Peetrus olevat seadnud kohtadel ametisse patriarhe, metropoliite ja piiskoppe, kusjuures ta toetus tõendusena võltsitud vale-Isidori kohale Anakleedis ja lõpetas vihjega jällegi võltsitud tekstile I Nikea Kirikukogu 6 kaanonis (selles võltsingus juba ükskord süüstatati paavsti saadikuid IV ülemaailmses kirikukogus 451. a., kus ka näidati ära selle teksti võltsimine). Oma argumentatsioonis Johann Ragusast vihjas veel teatud võltsitud Danatio Constantini tunnistusele, mille valskus oli juba varemini tõestatud Laurentius Valla ja Nikolaus Kusast poolt (Hefele, VII, 733). Vormelit nähtavasti vähe arutati detailides; eriti vaieldi ühe olulise lisandi puhul, mida nõudsid ladinlased, aga kreeklased vastu ei võtnud, nimelt paavsti võimu tunnustamisest *sacra Scriptura et dicta Sanctorum* alusel, kusjuures niisugune *dicta*'na juhtiva tähenduse oleksid omandanud üksikud väljendused kõige liialdatuma tõlgitsemisega. Lõppude lõpuks jäi lause: *Καθ' ὅν τρόπον* — quemadmodum etiam in gestis oecumenicorum conciliorum, et in sacris Canonibus, mis moodustab enesest kogu määruse võtmepositsiooni ja on kahtlemata kahemõtteline ning veniv vormel. Kui anda temale piiratud iseloom ja mõista teda selles mõttes, et paavsti primaati tunnustatakse ainult ülemaailmsete kirikukogude (mida kreeklased tol ajal nagu nüüdki tunnustavad ainult 7) ja nende kaanonite piires, siis see määrus kinneldab õigeusulise idamaa suhtumise õigust paavstisse kui esipiiskopisse, kuid endastmõistetava-

Labbe. XVIII, 1152) ja primaadi mõistmine au esimusena kreeklaste poolt. Siin polnud ühinemist või isegi ainult kompromissi, vaid ainult erinevuse varjamine ebamäärase ja kahemõttelise valemil abil“ (Krit. Beitzr., s. 18—19).

valt aegsasti lükkab tagasi selle laiendamise Vatikani dogmaks. Kui aga kõrvaldada see piiratud mõte (mida ka tehakse ladina tõlkes sõnakesega etiam⁴⁰), millele ei ole vastet kreeka tekstis), siis vastupidi omistatakse ülemaailmsetele kirikukogudele ja kaanonitele niisugune papismi tunnustamine, mis ei vasta ajaloole, vaid mida eeldab uusim katoliku dogmaatika. Nii või teisiti, aga kui sellega kõrvutada veel samal ajal koos olnud Baseli ja Konstanz'i kirikukogud, siis lahkuminek selles küsimuses katoliku maailma enda rüpes ei osutu väiksemaks kui ta oli Vatikani Kirikukoguski, ainult et tollal ta avaldus vabalt, kuid siin lämmatati. Huvitav on veel üks asjaolu: kuulutades paavstlust Firenze määrus läheb üle vaikimisega sellest küsimusest, mis oli just kõige teravam ja mille ümber just kõige enam võideldi: paavsti suhtest kirikukogusse⁴¹). Ja on põhjust arvata, et vähemalt siis seda küsimust veel ei loetud lahendatuks Firenze dekreediga. Alles peale kirikukogu septembris või oktoobris 1439. a. Firenze's paavst korraldas kardinalide ja teiste aukandjate juuresolekul debatid sellele teemale, kusjuures kardinal Cesarini astus välja Baseli määruse kaitsjana, Torquemada aga (kes varsti sai ka kardinaliks) oli tema vastaseks, tähendab, siis see küsimus jäi veel lahtiseks⁴²). Nii-

40) Selle „etiam“ sõna puhul vt. Hefelet poleemikat Janu-s'ega, kes omas raamatus osutas ja liialdas seda varianti: Hefelet, VII, 733. Asja olemust see ei muuda.

41) Paavst Eugenius IV-le omistatakse niisugune väljendus: ego nescissem plura a Craecis petere, quia quae quaevisimus et petivimus, habuimus (ma ei teaks kreeklasilt rohkem nõuda, sest meil on, mida me otsisime ja nõudsime. Toim.).

Seda ta ei oleks võinud korrata Baseli isade suhtes, kellede vormeli eitamist ei läinud korda viia ka Firenze nõudmisse.

42) N. Valois, 1. c. II, 202—5.

sama vähe oli paavsti teoloogile omane usk paavsti eksimatusse, sest ta kinnitas paavsti allumatust kohtule, välja arvatud ketserlusse languse juhul, mida ta muide ei pea usutavaks ⁴³). Sedasama juhust pidas võimalikuks ka veel Hefelet ⁴⁴), muidugi kuni Vatikanini, arvates, et siis paavst lakkab olemast kiriku elav liige.

Baseli Kirikukogu viis konflikti Eugenius IV-ga lõpuni ja valis 1439. a. lõpul vastupaavsti Felix V, kes kirikukogu viis selle järele üle Lausanne'i. Lõhe uuenes ja alles peale Eugenius IV surma (1447. a.) uuesti valitud paavst Nikolaus V, kellel õnnestus teha rahu vürstidega ja kindlustada endale nende vahendust, astus rahuläbirääkimistesse ka vastupaavstiga. Felix'ile pandi ette niisugused tingimused: ta peab loobuma titaarast ja saama selle eest paavst Nikolauselt rahatasu ja peale selle jääma edasi esimeseks kardinaliks kõigi selle ameti eesõigustega. Felix'i nõusoleku tõttu Nikolaus V tühistas erilises bullas kõik Felix'i ja basellaste ning nende pooldajate vastu tarvitusele võetud abinõud. Samuti Felix ka omalt poolt erilises kirjas tühistas tsensuuri Eugenius IV, Nikolause ja nende pooldajate vastu, kuid kinneldas kõik oma nimetamised, privileegid jm. Lausanne'i Kirikukogu 2. istungil Felix kirjutas alla loobumisele, kusjuures kinneldas, et ta on vastu võtnud valimise ülemaailmselt kirikukogult kiriku hüveks ja selles Lausanne'i Kirikukogus, mis on õigusepäraselt tulnud kokku Pühas Vaimus, õigusepäraselt esindab ülemaailmset kirikut, ta loobub „pure, libere, simpliciter et sincere, realiter et cum effectu Isa ja Poja ja Püha Vaimu nimel.“ Järgnevat istungeil kirikukogu kinneldas oma printsiibid ja paavstitooli vakantsuse tõttu

43) Ibid. 366.

44) Conciliengeschichte, I. 50 jj.

(sic!) valis paavstiks Nikolaus V⁴⁵). Edasi ta andis Felix'ile vastava kardinali voli, jurisdiktsiooni, kõrgeima seisukoha paavsti järel, paavsti riietuse ja osa seisusemärke. Kirikukogu suleti. Rahu jaluleseadmist pühitseti pidulikult Roomas; paavst oma bullas 18. VI 1449. a. kinnitas kõik kirikukogu ja paavst Felix'i nimetamised. Felix suri kaks aastat pärast loobumist aus oma suure vagaduse pärast.

See kirikliku lõhe rahulik likvideerimine oli muidugi kompromissiks mõlemale poolele, dikteeritud kirikliku „ökonoomia“ ehk lihtsalt oportunisti kaalutlusist. Kuid sellele vaatamata on meil siin ka ühtlasi põhimõttelise, täpsemalt, dogmaatilise tähtsusega fakt. Ja kõigepealt on selge, et rahu ja kokkulepe kirikul pole võimalik ei ketseritega ega kuritahtlike kude skismaatikute ja mässajatega: nende vastu Vatikanis leidus alati vastavaid needusi ja väljaheitmisi. Kuid basellased mitte milleski ei andnud alla oma dogmaatilistes ja kanoonilistes positsioonides, ja vaatamata Firenze Kirikukogu dekreedile endisel viisil kinnitasid kirikukogu primaati paavsti üle kui ka kiriku valitsemises kirikukogu ülimvõimu õigusi. Samuti jäid neile kõigutamatuks paavst Felix'i õigused, kes ise kiriku hüveks ja seejuures kõige aulisemais tingimustes, mis jällegi talle olid kindlustatud kirikukogu enda poolt, ja toetatud tulevase paavsti Nikolause poolt, loobus troonist. Ja uus paavst Nikolaus valiti kirikukogu enda

45) Iseloomustavad on seejuures motiivid: „usaldusväärsest aruandest teades, et ta usub ja tunnistab dogmat: ülemaailmne kirikukogu omab oma võimu vahenditult Kristuselt ja igäüks, isegi paavst, peab temale alistuma in iis, quae pertinent ad fidem, extirpationem sehismatis et ad generalem reformationem Ecclesiae Dei in capite et membris, käsib kirikukogu usklikke alistuda temale kui paavstile“ (Hefeles, VII, 849).

poolt; teda ei võetud vastu kui juba olemasolevat seaduslikku paavsti, kellele peab alistuma iga usklik katoliiklane. Ja kõik need tingimused kinnitati ka vastaspoolelt, s. t., paavst Nikolause poolt, kes võttis vastu ja täitis kõik Lausanne'i Kirikukogu tingimused.

Nüüd võib küsida: kes oli siis see Felix, kelle paavst Nikolaus tõstis aukardinaliks? Kas oli ta vastupaavst, mässaja, seejuures ketser, kes tunnistas Baseli ketserlusi? Peale selle ta hülgas „ülemaailmse Firenze Kirikukogu“ tema dekreediga paavsti võimust juba sellepärast, et see kirikukogu, anateemitud Baseli Kirikukogu poolt, oli Baselis troonilt tõugatud paavst Eugeniuse tegu. Ja mis oli siis too Lausanne'i kogu, kellega paavst mitte ainult ei leppinud kokku, vaid kelle tingimusile ta formaalselt alistus? Kas ülemaailmne kirikukogu, nagu ta ennast nimetas, või aga õelate nõukogu, mässaja ja ketserlik koondis, kes julges heita troonilt ja mõista kohut paavsti üle, valida ja seada ametisse uut, anateemida paavsti kirikukogu, kuulutada uusi ja Vatikani vaatepunktilt ketserlikke dogmasid sellest, et paavst alistub kirikukogule? Kas on võimalikud, olgugi „ökonoomia“ pärast, kokkulepped või isegi ainult läbirääkimised kirikuröövlitega ja ketseritega, ja kas pole süüdlane mees, kes läheb õelate nõukokku ja suudleb seal nende kavatsusi, nagu see oli antud juhul, kuigi tegeviseikuks oli paavst ise? Niisiis, üks kahest: kas Rooma kirik ise oli langenud raskesse ketserlusse ja rikkunud oma hierarhiat, astudes ühendusse Beliariga ja võttes jumalakartmatult koondiselt vastu paavst Nikolause või jälle Rooma kirik tunnustas Baseli Kirikukogu (rääkimata juba Konstanz'i omast, mida olemuselt juba varemalt oli tunnustatud) tema dogmade ja tema hierarhiaga. Kuid sel korral paratamatult kerkib rida teisi küsimusi, ja nimelt: kui Baseli Kirikukogu oli säilitanud oma kanoo-

nilise jõu 1449. a. ja, järelikult, polnud teda kaotanud ka enne, vaatamata kõigile paavst Eugenius IV keeldudele, siis sel korral oli jõus ka tollesama paavsti keeld, ja edasi ka troonilt heitmine, ja samuti ka Firenze Kirikukogu needmine ja kehtetuks kuulutamine. See viimane, parimal juhul, on ainult k a n o o n i l i n e k a h e m õ t t e l i s u s ja juba sellepärast tal pole kohustavat jõudu ülemaailmsele kirikule. Kuid Firenze Kirikukogu on saanud üheks Vatikani dogmaatiliseks toeks. Edasi on juba täiesti lahendamata küsimus, kes siis oli tõeline paavst ja, järelikult, kes vastupaavst: Eugenius või Felix? De facto on rooma kirik tunnustanud neid mõlemaid: Eugeniust kogu tema elu jooksul, Felix'it aga peale ta surma tema loobumise momendil, mida ju konstrueeriti nimelt kui vaba loobumist, mis avas uue paavsti valimise võimaluse. Sellejuures Eugeniust peale tema troonilt tõukamist Baselis ja kuni surmani silmapilgukski ei tunnistanud terve kirik, kuna alati tema vastu oli terve Baseli kirik. Selle vastu Felix'it, vähemalt tema loobumise silmapilgul, näis, nagu oleks tunnistanud terve kirik, mitte ainult Baseli, vaid ka Rooma. Sellejuures on silmanähtav ka kõigi tema aktide ja kõigepealt Firenze Kirikukogu dekreetide ja bulla Laetentur coeli 6. juulist 1439. a. kaheldavus ja kehtetus. See kaheldavus ja kehtetus järgneb kaudselt Baseli Kirikukogu õiguslikkuse tunnustamisest ühes tema paavstiga Rooma kiriku poolt kirikukogu lõpliku likvidatsiooni silmapilgul. Sedaviisi kuuria harilik poliitiline osavus ja oportunist antud juhul osutusid lubamatuks dogmaatiliseks oportunistiks, mis toob selgusetuse ja kahemõttelisuse kõige põhilisematesse küsimustesse. Vastuoksused, mis siit tõusevad, pole sugugi vähem tähtsusetud Vatikani dogmale kui vastuoksus ja segadus paavstide Vigiliuse ja Liberiuse käitumises ning Honoriuse ketserlus, mida nii

pealekäivalt, kuigi asjatult tuletati meelde Vatikani Kirikukogus. Kuid imelik, et keegi ei tuletanud meelde dogmaatilist fakti, mida me praegu arutame.

Niisiis dogmaatiliselt võitis Baseli Kirikukogu, sundides ikkagi tunnustama ennast, ajalooliselt aga võitis paavstlus, mis viis takistamatult kiriku reformat-siooni poole, s. t., juba lõplikule ja parandamatule lõhele. Ühtlasi viis see ka Vatikanile kui kontrreformatsiooni lõpptulemusele ja andis talle lõpliku võidu katoliku kirikus. Tundes pinda jalge all, paavstid taandpäevi ja vastuolus oma eelkäijatega hakkavad hävitama selle kirikukogu jälgi. 1460. a., s. t., 10 a. pärast lõplikku tunnustamist ja leppimist Baseli Kirikukoguga paavst Pius II (bullas *Execrabilis*) tunnistas needuse vääriliseks kuritarvituseks⁴⁶) kuulutada apellatsiooni õigust paavsti peale tulevasele kirikukogule (*hoc pestiferum virus... materiam scandali*). Ja juba 1516. a., algava reformatiooni eel, paavst Leo X bullas *Pastor aeternus* (*Enchir.* 257) kuulutas ühes Baseli Kirikukogu tühistamisega (kuigi alates sellest, kui paavst katsus teda üle viia Ferrarasse) tühistatuks ka selle tema määruse, et kirikukogu on üle paavsti (just nagu oleks see kuulutatud ainult peale üleviimist ja ainult Baseli Kirikukogu poolt). Nii lühike oli ajalooline mälu Vatikanis. Järgmiseks sammuks oli Baseli Kirikukogu täielik kustutamine ülemaailmsete kirikukogude hulgast ja Konstanz'i Kirikukogu tähtsuse piiramine ühes Firenze Kirikukogu ülistamisega: „traditsiooni“ masin töötas puhtalt ja sest ajast, kui Vatikanis valmistati eksimatuse tempel, töötehnik a kergenes erakordselt, nii et nüüd juba keegi ei julge

46) *Enchiridion symbolorum*, 251. Huvitav, et see paavst oli seesama kirjanik Eneas Silvius, kes omal ajal oli üks opositsiooni vaimseid juhte kirikukogus ja kes kirjutas traktaate kirikukogu autoriteedist paavsti üle.

tõsta häält Konstanzi ja Baseli kirikukogu autoriteedi kaitseks 47).

Kuid kõik see on donec corrigetur, ja on täiesti mõeldav ka vastupidine pilt, kus Florentinum ja Vaticanum vahetavad kohad Constantiense et Basileense'ga, ajalugu pole ju veel lõppenud.

* * *

*

Vatikani dogmat polnud vaja katoliku kirikule. Ainult „ultramontalistliku“ ehk, meie terminoloogia järgi, ekklesiapapistliku ehk lihtsalt papistliku partei sünnitus, oli ta üllatuseks, peale sunnitud ülalt. Temaga ei suurenenud ega kõvenenud sugugi paavsti autoriteet faktiliselt, — ta ka ilma selleta oli ja jääb nii suureks, et vaevalt üldse teda suurendada saab. Uus dogma ainult andis paavstile dogmaatilise ausära. Katoliku teoloogia, mis oma annaali-desse pidi kandma Vatikani, ei tea, mida hakata peale selle dogmaga, ja kuni praeguse ajani ta jääb dogmaatiliseks silbimõistatiseks (vaatamata paavst Pius IX urisevale avaldusele veel 1871. a., vastuseks palvetele uue dogma t p s e m a seletuse kohta, et ta on selge igäühele, kel on hea südametunnistus, — kuid mis muud jäigi öelda Vatikani määruse loojal, kuid ühtlasi ka ohvril?). Kuni seniajani, poolsada aastat, pole teda veel kordagi rakendatud praktiliselt, paavst veel kordagi pole midagi avaldanud pidulikult ex cathedra. Ainult juba tema plena potestas

47) Enchiridion symbolorum'is ei mainitagi koguni Baseli Kirikukogu, sellele vaatamata, et vähemalt kuni paavsti dekreedini tema üleviimisest Ferrarasse teda tunnustas ülemaailmseks ka paavst Eugenius ise (ja ka Leo X praegu tsiteeritavas bullas). Siiski ei tooda ühtegi Baseli Kirikukogu dekreeti. Konstanzi Kirikukogu määrustest tuuakse peaaegu ainult Hus'i ja Wiclif'i hukkamõistmised.

osutus küllaldaseks, et kuulutada eksimatuteks igasugused, nende hulgas ka dogmaatilised määrused (näit., modernistide vastu). Ometi vaatamata tema praktilisele tarbetusele see dogma oli vältimatu kui kirikliku juridismi viimane loogiline järelendus ja kui õhtumaa kristluse sügava vaimlise lagunemise äärmine sümptom, mis tuli reformatsiooniga. Vatikani dogma on protestantismi viimane sõna katolitsismis, reformatsioon, mis teotseb kontrreformatsioonina. Vaatamata üksikute paavstide võimuhimule ja paavstluse ajaloolisele jõule Vatikani dogma oleks olnud võimatu ja mõttetu kuni reformatsioonini: võimatu sellepärast, et kirikliku vabaduse alged olid veel elavad katoliku kirikus, nagu me teame juba eelreformatsiooniaegsete kirikukogude ajaloost, ja õpetus paavsti primaadist ei omandanud kirikliku ainuvalitsuse õpetuse iseloomu; mõttetu aga sellepärast, et üldse ju polnud vaenlast, kes oleks hüljanud hierarhia kiriklikku võimu. Reformatsioon lõhestas mitte ainult kiriku välise keha, vaid ka tema sisemise ühtluse. Purunes see kristliku vabaduse ja kirikliku kuulekuse ühendus, mis moodustab kiriku olemuse ja mida praegu tunnistatakse vaid õigeus: vabadusearmastus läks ära, meelitatud vabaduse pettebildist ilma kuulekuseta, protestantismi ja individualismi kõrbedesse, kuulekus aga, tundnud end vaenulikuna vabaduse vastu, kuivas endisest veel rohkem kokku seaduslikkuses. Vanatestamenti algete reaktsioon kristluses, mis ka enne-malt oli märgatav õhtumaa kirikus, kõvenes nüüd, ja selle vanatestamentlikkuse viimaseks sõnaks oligi Vatikani dogma. Katoliku kirik ju kuni tänapäevani pole veel toibunud omapärasest vaimlisest kurnatusest peale reformatsiooni, mis avaldus, muuseas, ka erilises societatis Jesu vaimlises militarismis, selles uusima, pealereformatsiooni-aegse katolitsismi kujus. Ei saa jätta imetlemast õhtumaa

kristluse jõu ja elulisuse küllust, avaldatud protestantismis, aga veel enam katolitsismis, kuid peab nägema ka seda tema erilist o m a d u s t. Ei tarvitse pimestuda tema i n i m l i k e jõudude rikkusest, kultuuri vanusest, tsivilisatsiooni kõrgusest, — Õhtumaa-Euroopal on rikas pärandus, kuid on vaja tähele panna ka selle kirikluse erilise t o n a a l s u s e olemust. Lääne-Euroopa maailm on haige reformatsioonist, mis pole veel lõpuni läbi elatud ega ületatud ja mis tuli talle vältimatu kriisina. Ja Vatikani Kirikukogu tunnistab, et reformatsioon pole veel lõppenud, et ta jätkub katolitsismis kui ka protestantismis. Need mõlemad lahkuläinud osad lähevad igaüks ise teed, kusjuures Vaticanum valmistab, muidugi mõista, uut relvastust reformatsiooni vastu. Ometi see on jõuetu ja näitab ennemini vaimset nõrkust kui väge. Katoliiklus on vägev distsiplineeritud sõjavägi, kuid kirik ei ole sõjavägi ja sõjaväega ei saa võita reformatsiooni, nagu seda juba küllalt tunnistas ajalugu; ja vatikani armee osutub siiani jõetuks reformatsiooni vastu. Katoliiklus kui kontrreformatsioon on ise saanud selleks kristliku vabaduse eitamisega, mida evangeelium kuulutas maailmale. Protestantlik maailm aga kuulis seda vabaduse rõõmusõnumit kõige selgemini ap. Pauluse jutlusest. Neile, kellele kristlik vabadus on kristlase möödapääsematu k o h u s, millest ta ei või loobuda, pole teed Vatikani. Vastupidi, neile on täitsa võimalik ja loomulik tee õigeusu juurde, kuigi sellele astumine nõuab hädavajalikult sisemist ja välist reformatsiooni kui antihierarhismi haiguse ületamist, mille talle külge on pookinud papism.

Reformatsioon on õhtumaa kristluse suur katastroof, kuid ta on sellesama protsessi jätk, mis varemalt kutsus välja nn. kirikute lõhenemise. Viimasel on muidugi keerulised rahvus-kultuurilised ja ajaloolised põhjused; Roo-

ma kõrval on lõhenemises osalt süüdi ka Bütsants, Konstantinoopoli patriarhide auahnus ja bütsantsi tesaropapism, kuid siin pole jutt sellest. Meid huvitab siin, et seesama muutus kirikluse mõistmises ja tundes, mis väljendus juriidiliste algete ülekaalus ja papismis, see vanatestamentlikkus, mis ilmnas ja ikka kõvenes õhtumaa kirikus, osutus sobimatuks hommikumaa kiriklusele. Viimane väliselt kannatas orjameelsuse ja isegi orjastuse all, aga sisemiselt hoidis alal Kristuse armastatud õpilase käske. Petrinism, mida sellejuures ikk enam ja enam seati paulinismile vastu (kuigi Peetrus ja Paulus koos olid Rooma kiriku asutajad), osutus sobimatuks idamaa Johannese kristlusele, — mitte tema ajaloolistes nõrkustes, vaid tema mõistusega tabatavas olemuses, tema päris. *εἶδος'ες*. Seda ei näe ega tunne siiani katoliku teoloogid. Aga järgmiseks sammuks vanatestamentlike vaimselt judaistlike algete kõvenemiseks katoliikluses oli inetu ja loomuvastane apostlite Peetruse ja Pauluse üksteisele vastuseadmine, mis sündis õhtumaa kristluse rüpes. Ja Vatikani dogma ilma ühegi vajaduseta süvendab seda lõhet. Selles mõttes on ta halb tegu. Kontreformatsiooni fanaatiline pimestus sundis selle sise-
 lõhe viima täielikule leppimatusse. Vatikani dogmaga katoliiklus praegusel ajal vaimliselt isoleerib end tervest muust kristlikust maailmast (nagu see meie päevil ilmnas uuesti, näit., Lausanne'i 48) konverentsil). Alati agresiiivne ja proselüütlik faktiliselt, on ta nüüd ka dogmaatiliselt sunnitud olema selline. *Extra ecclesiam nulla salus* — nüüd seda käsitatakse kindlasti nii, et tuleb alistuda paavstile, kellele kuulub *omnis creatura* (juba Boni-

48) Vrd. meie artiklit ajakirjas „Путь“, aug. 1928. a.: Къ вопросу о Лозанской Конференции (энциклика п. Пія XI *mortalium animos*).

fatius VIII bulla Unam sanctam järgi), ja et väljaspool seda ei ole pääsemist. Katoliiklastele saab loomulikuks ainult üks teotsemise viis — vallutamine, üks poliitika — paavsti imperialism. Katoliiklus oma dogmaatilise olemuse poolest ei või tunda teist ühendust kui alistumist paavstile; see ei ole isiklik ehk. n. ö. psühholoogiline võimuhimu, vaid ontoloogiline. Katoliiklus peab muutuma ontoloogiliselt, kaotama oma papismi, saama õigeusklikuks selles otustavas punktis, et tuleks tarve ühenduse järele. Issanda palvet: „et kõik üks oleksid“ mõistetakse oluliselt erinevalt katoliikluses ja õigeusus, niivõrd, et isegi palutakse iseasja. Vatikani dogma, mis on vägivald katoliku kiriku teatud osa üle, kes seisab lähemal õigeusule, sunnib ka tänapäeval paljusid silmakirjalikkusele. Kuid ei saa eitada, et papism seniajani on katoliku maailma sisemine fakt ja vaimne alussammas. Ja kuni jääb sedaviisi, peab ütleva, et see maailm pole veel küps tõeliseks kirikute ühinemiseks. Siin on jõuetud teoloogilised argumendid, muidu oleks nende ees ammugi purunenud Vatikani voluntaristliku teoloogia kindlus. Selleks, peale protestantismi sajandipikkuse teadusliku töö, oleks küllalt isegi hävitavast ja teaduslikult ümberlükkamatust vanakatoliiklaste kriitikast. Papismi teadusliku ümberlükkamise töö on olemuselt juba tehtud. Ei, siin peab mõjustama elu ise, uus kogemus, mida katoliiklus seni ei tunne. Paavstlus on kannatanud suuri vapustusi ja dogmaatilisi kõikumisi: avignon'i vangistuse ajajärgul, XV sajandil, XVIII s. lõpul. Kas meie ajastu suurte vapustuste ajal on temagi tagatud nende vastu, kuigi näib, et „Peetruse kalju“ on vankumatu ja isegi seatakse uuesti jalule paavsti riik? Vankumatu näis olevat ka tsaari tsesaropapismi kindlus, kuid ta purunes kildudeks mõne päevaga. Ja iga ajalootund, iga pööre on täis uusi võimalusi ja vapustusi.

Kuni seisab Vatikani dogma, on ta õigeusklikule maailmale võitmatu takistus tõsisele ja tõelisele liikumisele katoliiklusega taasühinemiseks. Kahtlemata ka õigeusus on inimesi katoliku psühholoogiaga ja katoliku mõtteviisiga — papistid ilma paavstita, kes katoliku moodi käsivad kiriklust ja ka katoliku moodi kõnelevad mitte taasühinemisest, vaid ainult liitumisest ja alistumisest. Me ei võta siin kiriku lõhe ja selle ületamise küsimust kogu tema dogmaatilises ulatuses, kuid võime siiski konstateerida, et katolitseerivad arvamused sugugi ei tühjenda ega määra tervet suhet vaadeldavasse küsimusse õigeusus, ja igatahes juba õigeusu rüpes hoidub alal täielik võimalus otsustada küsimust olemuselt. Sajandeid kestnud lõhe vältel ida ja lääne vahel on kogunenud palju dogmaatilisi erinevusi või isegi lahkuminekuid. Kõiki neid võib veel arutleda olemuselt, kui ainult selleks on võimalus mõlemalt poolt. Õigeusul niisugune võimalus on olemas. Ometi senini, kuni seisab kindlalt Vatikani dogma, see võimalus (ülemaailmsel kirikukogul või muul viisil) langeb ära katoliiklusele, sest kõik katoliku dogmad, millised nad ka ei oleks ning mida nad ka ei puudutaks, ei allu olemuselt arutlusele, kui nad on kord paavsti poolt kinnitatud ja neil on seega eksimatuse tempel. Siin on vaid võimalik alistumine ja liitumine. Aga seilisele pinnale, muidugi mõista, õigeusk astuda ei või oma olemuselt, sest see tähendaks taganeda oma kiriklikust loomust, Püha Vaimu armust, mis elab kirikus ja mida tunneb iga õigeusklik.

Vatikani dogma on praegusel ajal tsentraalse tähtsusega kirikute taasühinemise küsimuse lahendamisel, kui Issand kunagi annab maailmale selle Oma armu ime. Varemalt, II Lyon'i ja Firenze Kirikukogu ajastul, oli dogmaatiliste vaidluste peaküsimusteks dogma Pühast Vaimust, filioque, ja alles teisel kohal seisis paavsti prima-

di küsimus (ühes küsimusega, kuidas toimetada liturgiat, kas hapnenud või hapnemata leivaga, puhastustulest jmt.). Praegusel ajal Püha Vaimu küsimus pole muidugi kaotanud oma tähtsust ega oma raskust, aga faktiliselt pole ta enam impedimentum dirimens, V. V. Bolotov'i väljendust mööda, ja lubab rahulikku teoloogilist arutlust (nagu see ka sündis läbirääkimistel vanakatoliiklastega). Peaaegu täiesti on kaotanud oma tähenduse ka omal ajal liiga suureks aetud küsimus ida ja lääne liturgiate erinevusest ja hapnemata leivast. Võrdlemisi teisejärguline on isegi puhastustule küsimus, samuti uus dogma laitmatust ürjatusest (immaculata conceptio — niikaugelt, kui ta ei põimu ühte paavsti eksimatusega). Aga selle asemel kõiki neid üksikuid lahkhelisid varjab üks, — põhiline. See on nende sajandite jooksul määratu suureks kasvanud ja kõvenenud papism, dogmaatiliselt kinnitatud Vatikani dogmas. See ongi põhiline ja määrav lahkuminek ida ja lääne vahel. Katoliiklus on muutunud papismiks ja kindlustub sellisena, ümberpöörduvalt, õigeusk, kuigi ta võib ja peab tunnistama Rooma tooli esimust, andes talle vana au, mingil tingimusel ei või vastu võtta nimelt papismi, mis on temale ketserlus õpetuses kirikust. Niiviisi küsimus seisab saatusliku väljapääsematuse ees: kuni katoliiklus ei lakka olemast papism ega loobu Vatikani dogmast (olguigi kas või tema uue ja täpsema tõlgitsemise kaudu), — aga selleks peab temas sündima põhjalik pööre, — seni pole temaga ühinemiseks teid. Aga inimesele võimatu on võimalik Jumalale ja meil jääb usalduda Jumala Hooldusele, mis meid kannab, kiriku tulevikku ehitab ja täide viib ka inimestele võimatu.

V. Martinson'i

toimetusel seerias „Ap. õigeusu teaduse kirjavara“ on ilmunud:

- Nr. 1. **Glubokovski, N.**, Prof., dr. teol. „Õigeusk oma olemuse poolest“. 1926. Hind 25 senti.
- Nr. 2. **Bulgakov, S.**, Prof., ülempr. „Üks püha katoliikne ja apostlik kogudus“. 1935. Hind 40 senti.
- Nr. 3. **Kljutšarev, A.**, Mag. teol., ülempr. „Kristliku asketismi vaimust ja tähendusest“. 1936. Hind 30 s.
- Nr. 4. **Vvedenski, A.**, Prof. „Jumalasu saatus võitluses ateismiga“. 1936. Hind 25 s.

Idamaise Ulemaailmalise Koguduse patriarhide kiri õigest usust. (Tunnistuskiri). Tartu. 1937. (Saadaval ainult toimetaja juures): Hind kr. 1.

Glubokovski, N., Prof., dr. teol. Esimese üleilmlise (Nikea) Sinodi 1600. a. juubelpidustuste tulemused Inglismaal. 1926. Hind 8 senti.

Glubokovski, N., Prof., dr. teol. Tegelik ristiusu ilmakonverents Stokholmis 1925. a. (Ap. õig. teadlase muljeid ja vaatlusi). 1927. Hind 8 s.

Martinson, V. Hommikumaa õigeusu ja inglise (anglikaani) kiriku vahekorraest. 1925. Hind 10 senti.

Martinson, V. (M. Y-n). Kõrgekiriklikust liikumisest luteri-usu kirikus Saksamaal (Ajalooline album Pärnu Issandamuutmise kiriku 25. a. juubelpäevaks 1904—1929. Lk. 69—80. Pärnu Issandamuutmise koguduse väljaanne).

Martinson, V. Idamaa õigeusu ja anglikaani kiriku lähenemisest. 1931. Hind 15 senti.

Martinson, V. Adam Zoernikav. „Elutõde“ Nr. 15 (60). 1937.

Martinson, V. Idamaa õigeusu ja anglikaani kirikud lähenemas. „Elutõde“ Nr. 4 (75). 1938.

Kauffmann, R. R. Kõikide koguduste ema. 1927. Hind 10 senti.

Miniatis, Elias, Piiskopp. Armulauast. (N. Kokla kirjastus). 1934. Hind 10 senti.

Paavsti eksimatusest. Piiskopp Strossmayer'i kõne (Eesti apostl. õigeusu Kiriku Hoolekande- ja Sisemisjoni Tallinna osakonna väljaanne). 1932.

Konstantinoopoli patriarhi ringkiri 1895. a. paavst Leo XIII-nda ringkirja puhul 1894. a. kirikute ühendamisest. 1934. H. 25 s.

S a a d a v a l:

kaupluses „ELU“, Tallinn, Pikk t. 64; Petseri kloostri; Pärnu Issandamuutmise kirikus, Akadeemilises Kooperatiivis, Tartu, Ülikooli tn. ja toimetaja juures, Eha t. 39-4, Tartu.

A

4480

124182

5